

บทที่ ๓

บุคคลที่เป็นมารดาบิดาต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บุคคลที่เป็นของมารดาบิดาที่เป็นต้นแบบ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ โลกียธรรม ธรรมอันเป็นวิสัยของโลกและโลกุตระธรรมธรรมที่เหนือวิสัยของโลก^๑ หลักคำสอนในทางพระพุทธองค์ทรงประกาศนั้นมีความสอดคล้องกับสถานภาพและอุปนิสัยของบุคคล คำสอนที่ว่าด้วยเรื่องครอบครัว คู่สมรส และการครองเรือนจึงเป็นคำสอนสำคัญ สำหรับฆราวาส ที่มีมารดาบิดา บุตรธิดา และสมาชิกในครอบครัว ให้เป็นแบบอย่างที่ดีในสังคมได้นั้นต้องใช้เวลาฝึกฝน หรือวิธีการในการพัฒนา ขอยกบุคคลต้นแบบในพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยม พระองค์ทรงมีวิธีการใช้สำหรับฝึกบุคคลต่างๆ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นแนวทางสำหรับพุทธสาวกที่จะนำไปใช้ฝึกฝนตนเอง และการฝึกฝนอบรมบุคคลต่างๆได้ในทุกระดับสามารถให้การฝึกฝนบุคคลอย่างยอดเยี่ยม“(ปริสทมฺสารถิ)”^๒ หลักการสำคัญสำหรับปฏิบัติดังนี้

๑. การเป็นแบบอย่างที่ดี พระพุทธองค์ทรงฝึกฝนพระองค์เองอย่างสมบูรณ์จนเป็น พุทธะ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานทรงมีคุณสมบัติเพียบพร้อมสำหรับพร่ำสอนคนอื่นพระพุทธองค์ทรงให้พระสาวกตระหนักรู้เป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณสมบัติตามที่สอนเสียก่อน แล้วจึงพร่ำสอนผู้อื่น ภายหลังคุณสมบัติได้แก่ ความรู้ดี(สุวิชาโน) และความประพฤติดี(สุจริตฺ) เมื่อบุคคลมีทั้งความรู้ดีและความประพฤติดีแล้วก็จะย่อมได้รับการยอมรับจากผู้อื่นพระองค์ทรงเพียบพร้อมทั้งความรู้ทั้งความประพฤติที่ดี (วิชาจรณสมบุโน)^๓ ในสัลเลขสูตร^๔ ระบุว่าบุคคลที่จมอยู่เปลือกดมถลัก ไม่อาจจะอุ้มเอาผู้ที่จมอยู่ด้วยกันขึ้นบก ได้การช่วยคนที่ติดหล่มอยู่ ผู้นั้นต้องไม่ติดหล่มด้วย เช่นบุคคลที่ไม่ได้ฝึกฝนอบรมตนเองมาก่อน ไม่สามารถจะแนะนำผู้อื่นให้ฝึกฝนอบรมได้ ส่วนผู้ที่แนะนำผู้อื่นให้ฝึกฝนอบรมตนเองได้ดี ผู้นั้นต้องฝึกฝนอบรมตนเองมาดีแล้ว จึงจะประสบผลสำเร็จได้

๒. ทรงมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่บุคคล พระพุทธองค์ทรงมีพระมหากรุณาคุณต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทรงเอ็นดูสงสารสัตว์โลกที่ถูกละเลยทุกข์ต่างๆ บิบบัน ด้วยพระมหากรุณาของพระองค์จึงทรงสั่งสอนประชาชนให้เห็นทางสว่างทางปัญญา จนสามารถทำลายกิเลสอันเป็นสาเหตุของความ

^๑ อภ.วิ.อ.(ไทย) ๓๔/๓๐๖/๒๔๘.

^๒ วิ. มหา.(ไทย) ๔/๕๓/๖๕.

^๓ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๑/๒๑๓.

^๔ ม. มุ.(ไทย) ๑๒/๑๐๘/๖๐.

ทุกข์ได้ พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นประโยชน์อันจะเกิดแก่บุคคล จึงได้ทรงแนะนำสั่งสอนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง^๕ ดังพระดำรัสที่ตรัสแก่พระสาวกในคราวที่ส่งไปประกาศเผยแผ่ธรรมว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^๖ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์พระพุทธองค์จะไม่นำมาสั่งสอน ดังตัวอย่างที่พระองค์ทรงเปรียบเทียบธรรมะที่เป็นประโยชน์ที่ทรงนำมาสอน เหมือนใบไม้ที่อยู่ในกำมือ ส่วนสิ่งที่พระองค์ทรงทราบมีมากมาย เหมือนใบไม้ที่อยู่ในป่า แต่มีประโยชน์แก่ชีวิต จึงไม่นำมาสอน^๗ หากมีผู้ที่สงสัยมาทูลถามเรื่องต่างๆที่ไม่เป็นประโยชน์ พระพุทธองค์จะไม่ตอบ คำถามเหล่านั้น ดังในจูมามูลโกยวาทสูตร^๘ ทรงคัดค้านพระมาลุงกุลบุตรที่ทูลถามคำเชิงอภิปรายว่า ถามว่า โลกนี้ถาวรหรือไม่ถาวร มีที่สิ้นสุดหรือไม่สิ้นสุดพระองค์ไม่ตอบคำถามอย่างตามใจ ทรงอุปมาเหมือนคนถูกลูกศรยิงปักอก แต่ไม่ยอมรักษาทำบาดแผล กลับต้องการทราบที่มาที่ไปของลูกศรเสียก่อนว่าผู้ใดยิง เป็นต้น ผู้นั้นต้องตายสถานเดียว ทรงชี้ให้เห็นว่าควรที่จะแสวงหาเครื่องดับทุกข์ให้กับตัวเองมากกว่าที่จะไปใส่ใจในเรื่องอื่นๆที่ไกลตัว ในอภัยราชกุมารสูตร^๙ ตรัสถึงหลักการการตรัสวาจาของพระองค์โดยจะเลือกเวลาที่เหมาะสมแล้วจึงตรัสแต่คำจริง คำถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่พอใจของผู้อื่น ด้วยเล็งเห็นประโยชน์เป็นสำคัญ

๓.มีเป้าหมายที่ชัดเจน พระพุทธองค์ทรงมีเป้าหมายชัดเจนในการอบรมสั่งสอนผู้คน ดังพิจารณาได้จากกิจวัตร ตอนใกล้สว่างของพระองค์ในแต่ละวัน ก่อนที่ทรงเสด็จไปโปรดบุคคล ทรงพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบทุกแง่มุม^{๑๐} แล้วจึงไปสอนบุคคลที่เป็นเป้าหมายนั้นในแต่ละวัน พระพุทธองค์ทรงมีการวางแผนล่วงหน้าก่อนที่จะไปโปรดสัตว์ ส่วนเป้าหมายการสั่งสอนของมีลักษณะที่ชัดเจน ในการสอนของพระพุทธองค์แต่ละครั้งทรงมีเป้าหมายอยู่ ๔ ประการ^{๑๑}

- (๑) สันติสสนา เพื่อให้เกิดความชัดเจนแจ่มแจ้ง ในหลักธรรมคำสอน
- (๒) สมาทปนา เพื่อให้เกิดแรงจูงใจ ในการปฏิบัติตาม
- (๓) สมุตเตชนา เพื่อให้เกิดความมั่นใจความกล้าหาญในการปฏิบัติตาม

^๕ม.อุ.(ไทย) ๑๔/๔๔/๓๔.

^๖วิ.มหา.(ไทย)๔/๓๒/๓๕.

^๗ส.ม.(ไทย) ๑๕ /๑๓๑๒/๔๓๔.

^๘ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๕๐/๑๑๕

^๙ม.ม.(ไทย) ๒๓/๔๔/๓๓.

^{๑๐}เถร. อ.(ไทย) ๑/๑๔๓

^{๑๑}ที.ส.ิ.(ไทย) ๔/๑๕๘/๑๔๔.

(๔) สัมผัสสังสนา เพื่อให้เกิดความเบิกบานใจ ร่าเริงในการปฏิบัติตาม

๔.ให้ความเสมอภาคแก่ทุกคน พระพุทธองค์ทรงมีเมตตาต่อบุคคลต่างๆอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ หรือมีความลำเอียงแต่อย่างใด ทางพราหมณ์บุคคลต่างๆโดยไม่จำกัดเพศวัย ฐานะทางเศรษฐกิจแต่ทรงโปรดคนทุกระดับอย่างเท่าเทียมกันแม้แต่ผู้ที่คิดปองร้ายพระองค์เช่น พระเทวทัต พระองค์เมตตาเท่าเทียมกับคนอื่น มิได้ทรงรังเกียจแม้แต่น้อย ดังปรากฏในขุททกนิคาย อปทานว่า พระมุนีมีจิตเสมอในสรรพสัตว์ คือ ในพระเทวทัต นายขมังธนู องคุลิมาโรโจร พระราหุล และในช้างชนบาล พระพุทธเจ้าเหล่านี้ย่อมไม่มีความโกรธ ไม่มีความกำหนด พระพุทธเจ้ามีจิตเสมอในชนทั้งปวง คือในผู้มาและโอธ^{๒๒}ในลักขณสูตรได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้มุ่งความเจริญแก่พระพุชน^{๒๓}ในเสวติัพพาเสวติัพพสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลทุกระดับทั้งแก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และสุทรตลอดจนเทวดา มาร พรหม ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต โดยไม่จำกัดบุคคล เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์ทุกคนรวมทั้งสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย เช่นกัน เพราะฉะนั้นฐานะของมนุษย์ทุกคนจึงมีความเสมอภาคกัน

๕.ความบริสุทธิ์ใจ พระพุทธองค์อบรมสั่งสอนบุคคลต่างๆ ด้วยพระทัยที่ประกอบด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์(พระบริสุทธิ์คุณ) ทรงมีความปรารถนาดีมุ่งเพื่อประโยชน์แก่บุคคล อาศัยความเอ็นดูในสรรพสัตว์ ต้องการที่จะมีชีวิตที่ดีงาม พระองค์ทรงถือหลักการแสดงธรรมโดยไม่เห็นแก่ผลประโยชน์หรืออามิสสินจ้างและไม่แสดงธรรมเพื่อกระแทกตนและผู้อื่น^{๒๔}หรือเห็นแก่ชื่อเสียงเกียรติยศใดๆ นอกจากการช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ ประสพกับความสุขในชีวิต

๖.คำนึงถึงความแตกต่างและพื้นฐานของบุคคล ด้วยทรงเห็นว่ามนุษย์มีลักษณะทางกายภาพและจิตภาพที่แตกต่าง เช่นมีสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ ทัศนคติระดับสติปัญญา ที่แตกต่างกัน การแนะนำ สั่งสอนบุคคลก็จะต้องคำนึงถึงภูมิหลังก่อน เช่นคำนึงถึงอุปนิสัยใจคอของบุคคลตามจริตทั้ง ๖^{๒๕} คำนึงถึงความแตกต่างทางสติปัญญาที่ทรงอุปมาด้วยบัว ๔ เหล่า^{๒๖} คำนึงถึงสถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ ได้แก่บุคคล ๔ ประเภท^{๒๗} ตลอดจนคำนึงถึงสภาพปัญหาที่บุคคลแต่ละคนประสบที่แตกต่างกัน แล้วทรงทรงแนะนำแก้ไขอย่างถูกวิธี เช่นทรง

^{๒๒}พ.อ.ป.(ไทย) ๓๒/๘/๔๓

^{๒๓}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๕๕/๑๕๑.

^{๒๔}อ.ปัญจ.(ไทย) ๒๒/๑๕๕/๑๘๓.

^{๒๕}พ.มท.(ไทย) ๒๔/๘๘๕/๔๓๔.

^{๒๖}อง. จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๓๓/๑๖๐.

^{๒๗}อง. จตุกก.(ไทย) ๒๑/๘๕/๕๕.

แนะนำนางกิสาโคตมีที่เสียชีวิตเพราะลูกน้อยตาย^{๑๘} ด้วยวิธีการที่แตกต่างจากบุคคลอื่น ทรงแนะนำพระจุฬินทรที่มีควมจำที่บด้วยวิธีการอย่างหนึ่ง^{๑๙} พระพุทธรองค์ทรงสอนบุคคลต่างๆ ตามความแตกต่างดังกล่าวมา

๓.๑ ลักษณะของบุคคลที่เป็นมารดาต้นแบบ

ลักษณะของบุคคลที่เป็นมารดาต้นแบบนั้น คือ มารดาที่เป็นต้นแบบของบุตรธิดาที่ดี^{๒๐} หมายถึง มารดาที่ทำตัวแบบด้วยการเป็นคนดีตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การรักษาศีล บริจาคทาน เจริญภาวนา แนะนำให้บุตรธิดาเข้าวัดฟังธรรม ตามรอยของตน ด้วยเหตุนี้พระพุทธรองค์ จึงการยกให้มารดาเป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า (ปรัตติมทิศ) เพราะถือว่าท่านเป็นบุพการีโดยแท้คือ เป็นผู้ที่ได้กระทำอุปการะก่อนหมายถึงได้ให้ความเกื้อหนุนและช่วยเหลือต่อบุตรธิดามาโดยตลอด คุณูปการของมารดาจึงมีมากบุคคลที่เป็นของมารดาบิดาที่เป็นต้นแบบหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้แบบประเภทเป็น๒ลักษณะได้แก่ โลกียธรรม ธรรมอันเป็นวิสัยของโลกและโลกุตระธรรม ธรรมที่เหนือวิสัยของโลก^{๒๑} หลักคำสอนในทางพระพุทธองค์ทรงประกาศนั้นมีความสอดคล้องกับสถานภาพและอุปนิสัยของบุคคล คำสอนที่ว่าด้วยเรื่องครอบครัว คู่สมรส และการครองเรือนจึงเป็นคำสอนสำคัญสำหรับฆราวาสจึงมีปรากฏมากมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๓.๑.๑ ในสังคาลสูตร แสดงหน้าที่ที่มารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาไว้ในสังคาลสูตร ๕ประการ คือ

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- (๔) หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้
- (๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร ^{๒๒}

ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินีกล่าวถึงหน้าที่ที่มารดาบิดาได้ปฏิบัติต่อบุตรธิดานั้นมารดา

^{๑๘} พ.ร.อ.(ไทย) ๔/๑๔๓/๑๔๓.

^{๑๙} พ.ร.อ.(ไทย) ๒/๗๘/๘๐

^{๒๐} ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๑๒.

^{๒๑} อภิ. สงข.(ไทย) ๓๔/๓๐๖/๒๔๘.

^{๒๒} ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๖๖ / ๒๑๒.

บิดาได้ชื่อว่าเป็นผู้มีพระคุณอย่างใหญ่หลวง เพราะเป็นผู้ที่หวังดีต่อบุตรธิดาในทุกกรณี ไม่มีมารดาบิดาคนไหนที่จะให้บุตรธิดาประพฤติดัวชั่วทุกข์อะไรก็ทุกข์ไม่เท่าลูกประพฤติดัว

๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่วหมายถึงมารดาบิดากล่าวถึงโทษอันเป็นไปในปัจจุบันและภพหน้าของปาณาติบาต เป็นต้นแล้วห้ามว่า ลูกเอ๋ยเจ้าอย่าทำกรรมเห็นปานนั้นเลย ดังนี้ ตีเถียนบุตรที่ทำแล้ว

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดีหมายถึงมารดาบิดาแม้ให้สินจ้างเหมือนอนาถบิณฑิกะ เศรษฐีก็ยังให้บุตรตั้งอยู่ในการสมาทานศีลเป็นต้น

๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา หมายถึงมารดาบิดารู้ความที่บุตรตั้งอยู่ในโอวาทของตนแล้วยังบุตรให้ศึกษาศิลปะมีการคำนวณชั้นยอดเป็นต้น

๔) หากรรยา (สามี) ที่สมควรให้ คือ สมควรด้วยตระกูล ศีล และรูปร่าง เป็นต้น

๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันควร หมายถึงรู้จักเวลาให้ทรัพย์สินเงินทองไว้ใช้จ่าย ซึ่งมีกำหนดไว้ ๒ เวลา คือ (๑) ให้ทรัพย์ตามปกติ เรียกว่า นิจสมัย คือให้ทรัพย์ไว้ใช้สอยในเวลาปกติ (๒) ให้ทรัพย์ตามกาล เรียกว่า กาลสมัย คือให้ทรัพย์ตามกาลที่เหมาะสม เช่นเมื่อถึงคราวตัดจุกหรือแต่งงาน เป็นต้น หรือในเวลาที่บุตรเจ็บป่วยใกล้สิ้นชีวิตก็ให้ทรัพย์แก่บุตร เพื่อให้บุตรได้ทำกุศล ก็ถือว่าเป็นการให้ในกาลสมัยเช่นกัน^{๒๓}

๓.๒ ตัวอย่างบุคคลที่เป็นมารดาต้นแบบ

ตัวอย่างบุคคลที่เป็นมารดาต้นแบบ หมายถึง บุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีของบุตรธิดา หรือเป็นแม่พิมพ์ของบุตรธิดา ในที่นี้ผู้วิจัยได้เอามารดาที่ดี และเป็นมหาอุบาสิกาของพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาลมาเป็นต้นแบบ คือ นางวิสาขา ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ชีวิตประวัติของนางวิสาขา

ปฐมวัย

นางวิสาขา เกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองภัททิยะ แคว้นอังคะ เป็นบุตรของ ธนัญชัยเศรษฐี มารดาชื่อว่าสุมนาเทวี มีปู่ชื่อเมณฑกเศรษฐี นางวิสาขามีอีกชื่อหนึ่งว่า นางวิสาขามิการมารดา ยังมีน้องสาวคนหนึ่งที่เป็นบุคคลสำคัญในพุทธประวัติคือนางสุชาดา

เมื่อเมณฑกเศรษฐีได้ทราบข่าวว่า พระบรมศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมากกำลังเสด็จมาสู่เมืองภัททิยะ ท่านเมณฑกเศรษฐี จึงได้มอบหมายให้เด็กหญิงวิสาขาพร้อมด้วยบริวารออกไปทำการรับเสด็จที่นอกเมือง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับพักผ่อนพระอิริยาบถอยู่นั้น

^{๒๓} [http : // www. Followhissteps.com](http://www.Followhissteps.com) (ออนไลน์) ๑๕ กันยายน ๒๕๕๕.

เด็กหญิงวิชาพร้อมด้วยบริวาร เข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่อันสมควรแก่ตน พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้พวกเธอฟัง เมื่อจบลงก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบันด้วยกันทั้งหมด ส่วนเมณฑกเศรษฐี เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จมาถึงแล้วจึงรีบเข้าไปเฝ้าได้ฟังพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันเช่นกัน แล้วกราบทูลอาราธนาพระบรมศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ที่ติดตามเสด็จทั้งหมดเข้าไปรับอาหารบิณฑบาต ณ ที่บ้านของตนตลอดระยะเวลา ๑๕ วันที่ประทับอยู่ที่ภัททิยนครนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งเมืองสาวัตถี และพระเจ้าพิมพิสารแห่งเมืองราชคฤห์ มีความเกี่ยวข้องกันโดยต่างก็ได้ภักินี (น้องสาว) ของกันและกันมาเป็นมเหสี แต่เนื่องจากในเมืองสาวัตถีของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ไม่มีเศรษฐีตระกูลใหญ่ ๆ ผู้มีทรัพย์สมบัติมากมาย และได้ทราบว่าในเมืองราชคฤห์ของพระเจ้าพิมพิสารนั้น มีเศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัตินานนับไม่ถ้วนอยู่ถึง ๕ คน ดังนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศล จึงเสด็จมายังเมืองราชคฤห์ เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารแล้วแจ้งความประสงค์ที่มาในครั้งนี้ ก็เพื่อขอพระราชทานตระกูลเศรษฐีในเมืองราชคฤห์นี้ไปอยู่ในเมืองสาวัตถีสักหนึ่งตระกูล พระเจ้าพิมพิสารได้สดับแล้วตรัสตอบว่า “การโยกย้ายตระกูลใหญ่ ๆ เพียงหนึ่งตระกูลก็เหมือนกับแผ่นดินทุด” แต่เพื่อรักษาสัมพันธไมตรีต่อกันไว้หลังจากที่ได้ปรึกษากับอำมาตย์ทั้งหลายแล้วเห็นพ้องต้องกันว่าสมควรยกตระกูลธนญชัยเศรษฐี ให้ไปอยู่เมืองสาวัตถีกับพระเจ้าปเสนทิโกศล และธนญชัยเศรษฐีได้ขนย้ายทรัพย์สมบัติพร้อมทั้งบริวารและสัตว์เลี้ยงทั้งหลายเดินทางสู่พระนครสาวัตถีพร้อมกับพระเจ้าปเสนทิโกศล และเมื่อเดินทางเข้าเขตแคว้นของพระเจ้าปเสนทิโกศล แล้วขณะที่พักค้างแรมระหว่างทางก่อนเข้าเมืองธนญชัยเศรษฐีเห็นว่าภูมิประเทศบริเวณที่พักนั้นเป็นชัยภูมิเหมาะสมดี อีกทั้งตนเองก็มีบริวารติดตามมาเป็นจำนวนมาก ถ้าไปตั้งบ้านเรือนภายในเมืองก็จะคับแคบ จึงขออนุญาตพระเจ้าปเสนทิโกศลก่อตั้งบ้านเมืองลง ณ ที่นั้น และได้ชื่อเมืองใหม่นี้ว่า “สาเกต” ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองสาวัตถี ๗ โยชน์^{๒๔}

๓.๒.๒ มัชฌิมวัยของนางวิชา

ในเมืองสาวัตถีนั้น มีเศรษฐีตระกูลหนึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า มิคารเศรษฐี มีบุตรชายชื่อ ปุณณวัณณกุมาร เมื่อเจริญวัยสมควรที่จะมีภรรยาได้แล้ว บิดามารดาขอให้เขาแต่งงานเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล แต่เขาเองไม่มีความประสงค์จะแต่งงานเมื่อบิดามารดาบเร้ามากขึ้น เขาจึงหาอุบายเลียง โดยบอกแก่บิดามารดาว่า ถ้าได้หญิงที่มีความงามครบทั้ง ๕ อย่าง ซึ่งเรียกว่า เบญจกัลยาณี แล้วจึงจะยอมแต่งงาน นางวิชา มีคุณลักษณะที่เป็นเบญจกัลยาณี ความงามของสตรี ๕ อย่าง คือ

๑. เกสกลุยาณี ผมงาม คือ หญิงที่มีผมยาวถึงสะเอวแล้วปลายผมงอนขึ้น

^{๒๔} <http://th.wikipedia.org> (ออนไลน์) ๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๕.

๒. มงกุฎยาน์ เนื้องาม คือหญิงที่มีริมฝีปากแดงดูผลคำลึงสุกและเรียบซิดสนิทกันดี

๓. อัญญิกุลยาน์ กระดุงงาม คือหญิงที่มีฟันสีขาวประดุจสังข์ และเรียบเสมอกัน

๔. นวีกุลยาน์ ผิวงาม คือหญิงที่มีผิวงามละเอียด ถ้าคำก็คำดังดอกบัวเขียว ถ้าขาวก็ขาวดังดอกกระดุม

๕. วัยกุลยาน์ วัยงาม คือ หญิงที่แม้จะคลอดบุตรถึง ๑๐ ครั้ง ก็ยังคงสภาพร่างกายสาวสวยดูคลอเคลียครั้งเดียว บิดามารดาเมื่อได้ฟังแล้วจึงให้เชิญพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในด้านอิติลัทธิมาถามว่า หญิงผู้มีความงามดังกล่าวนี้มีหรือไม่ เมื่อพราหมณ์ตอบว่ามี จึงส่งพราหมณ์เหล่านั้นออกเที่ยวแสวงหาตามเมืองต่าง ๆ พร้อมทั้งมอบพวงมาลัยและเครื่องทองหมั้นไปด้วย^{๒๕}

พราหมณ์เที่ยวแสวงหาไปตามเมืองต่าง ๆ ทั้งเมืองเล็กเมืองใหญ่ จนมาถึงเมืองสาเกต ได้พบนางวิสาขามีลักษณะภายนอกถูกต้องตามคำราอิติ ลักษณะครบทุกประการ ขณะที่นางพร้อมทั้งหญิงบริวารออกมาเที่ยวเล่นน้ำกันที่ท่าน้ำ ขณะนั้นฝนตกลงมาอย่างหนัก หญิงบริวารทั้งหลายพากันวิ่งหลบหนีฝนเข้าไปในศาลา แต่นางวิสาขายังคงเดินด้วยอาการปกติ ทำให้พราหมณ์ทั้งหลายรู้สึกแปลกใจประกอบกับต้องการจะเห็นลักษณะฟันของนางด้วยจึงถามนางว่า “ทำไม เธอจึงไม่วิ่งหลบหนีฝนเหมือนกับหญิงอื่น ๆ” นางวิสาขตอบว่า ชน ๔ พวกเมื่อวิ่งจะดูไม่งาม ได้แก่

๑. พระราชา ผู้ทรงประดับด้วยเครื่องอาภรณ์พร้อมสรรพ

๒. บรรพชิต ผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์

๓. สตรี ผู้เชื่อว่าเป็นหญิงทั้งหลาย นอกจากจะดูไม่งามแล้วถ้าเกิดอุบัติเหตุจนเสียโฉม หรือพิการ จะทำให้เสื่อมเสียและหมดยศ

๔. ช่างมงคล ตัวประดับด้วยเครื่องอาภรณ์สำหรับช่างพราหมณ์ได้เห็นปัญญาอันชาญฉลาด และคุณสมบัติ เบญจกัลยาณี ครบทุกประการแล้ว จึงขอให้นางพาไปที่บ้านเพื่อทำการสู่ขอต่อพ่อแม่ตามประเพณี เมื่อสอบถามถึงชาติตระกูลและทรัพย์สมบัติก็ทราบว่ามีเสมอกัน จึงสวมพวงมาลัยทองให้นางวิสาขาเป็นการหมั้นหมายและกำหนดวันวิวาห์มงคล

ท่านเศรษฐี ได้สั่งให้ช่างทองทำเครื่องประดับ ชื่อ มหาลดาปสาธน์ เพื่อมอบให้แก่ลูกสาว ซึ่งเป็นเครื่องประดับชนิดพิเศษ เป็นชุดยาวติดต่อกันตั้งแต่ ศีรษะจรดปลายเท้า ประดับด้วยเงินทอง และรัตนอันมีค่าถึง ๕ โกฏิทุกประการ ค่าแรงฝีมือช่างอีก ๑ แสน เป็นเครื่องประดับที่หญิงอื่น ๆ ไม่สามารถจะประดับได้เพราะมีน้ำหนักมาก นอกจากนี้ ชนอุชยเศรษฐี ยังได้มอบทรัพย์สินเงินทอง

^{๒๕} วิกิ.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๓๕๘/๓๖๕.

ของใช้ต่าง ๆ รวมทั้งข้าทาสบริวารและฝูงโคอีกจำนวนมากมายมมหาศาล อีกทั้งส่งกฎหมายผู้มีความชำนาญพิเศษด้านต่าง ๆ ไปเป็นที่ปรึกษาดูแลประจำตัวอีก ๘ นายด้วย

ก่อนที่นางวิสาขาจะไปสู่ตระกูลของสามี ธนัญชัยเศรษฐีได้อบรมมารยาทสมบัติของกุลสตรีผู้จะไปสู่ตระกูลของสามี โดยให้โอวาท ๑๐ ประการ^{๒๖} ดังนี้ คือ

๑) ไฟในอย่านำออก หมายความว่า อย่านำความไม่ดีของพ่อผัวแม่ผัวและสามีออกไปพูดให้คนภายนอกฟัง

๒) ไฟนอกอย่านำเข้า หมายความว่า เมื่อคนภายนอกตำหนิพ่อผัวแม่ผัวและสามีอย่างไร อย่านำมาพูดให้คนในบ้านฟัง

๓) ควรให้แก่คนที่ให้เท่านั้น หมายความว่า ควรให้แก่คนที่ยืมของไปแล้วแล้วนำมาส่งคืน

๔) ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้ หมายความว่า ไม่ควรให้แก่คนที่ยืมของไปแล้วแล้วไม่นำมาส่งคืน

๕) ควรให้ทั้งแก่คนที่ให้และไม่ให้ หมายความว่า เมื่อมีญาติมิตรผู้ยากจนมาขอความช่วยเหลือพึงพาอาศัย เมื่อให้ไปแล้วจะให้คืนหรือไม่ให้คืน ก็ควรให้

๖) พึงนั่งให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่นั่งในที่กีดขวางพ่อผัว แม่ผัวและสามี

๗) พึงนอนให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่ควรนอนก่อนพ่อผัวแม่ผัวและสามี

๘) พึงบริโภคให้เป็นสุข หมายความว่า ควรจัดให้พ่อผัว แม่ผัวและสามีบริโภคแล้ว ตนจึงบริโภคภายหลัง

๙) พึงบำเรอไฟ หมายความว่า ให้มีความสำนึกอยู่เสมอว่า พ่อผัว แม่ผัวและสามีเป็นเหมือนกองไฟ และพญานาคที่จะต้องบำรุงดูแล

๑๐) พึงนอบน้อมเทวดาภายใน หมายความว่า ให้มีความสำนึกอยู่เสมอว่า พ่อผัว แม่ผัว และสามีเป็นเหมือนเทวดาที่จะต้องให้ความนอบน้อม

อานิสงส์ของการทำบุญแล้วแถมธนัญชัยเศรษฐี ให้เวลาถึง ๔ เดือนในการเตรียมทรัพย์สมบัติเพื่อมอบให้แก่นางวิสาขา สำหรับใช้สอยเมื่อไปอยู่ในตระกูลของสามี เฉพาะเครื่องประดับมหาศาลาปสาธน์เพียงอย่างเดียวก็ใช้เวลาทำถึง ๔ เดือน เช่นกัน เมื่อถึงกำหนดนางวิสาขาได้ออกเดินทางไปยังตระกูลของสามี พร้อมด้วยข้าทาสบริวารทรัพย์สินเงินทองของใช้เนกอนันต์ และโคกระบืออีกมากมายมหาศาล ที่บิดาจัดการมอบให้แม่ภรรยา โโคกระบือที่อยู่ในคอกยังทำลายคอกวิ่ง

^{๒๖} อนุช. (ไทย) ๑/๒/๘๖/๑๐๑

ออกตามขบวนของนางวิสาขาไปอีกจำนวนมาก การที่นางวิสาขาไปอยู่บ้านพ่อผัวนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย

เมื่อนางวิสาขา เข้ามาสู่ตระกูลของสามีแล้ว เพราะความที่เป็นผู้ได้รับการอบรมสั่งสอนเป็นอย่างดีตั้งแต่วัยเด็ก และเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีน้ำใจเจรงใจไพเราะ ให้ความเคารพผู้ที่มียศสูงกว่าตน จึงเป็นที่รักใคร่และชอบใจของคนทั่วไป มิคเรศรฐี นางวิสาขาทราบดีว่าเศรฐีแม่จะเห็นพระเถระแล้วก็ทำเป็นไม่เห็น นางจึงกล่าวกับพระเถระว่า “นิมนต์พระคุณเจ้าไปข้างหน้าก่อนเถิด ท่านเศรฐีกำลังบริโภคของเก่าอยู่” เศรฐี ได้ฟังดังนั้นแล้วจึงโกรธเป็นที่สุด หยิบบริโภคอาหารทันทีแล้วสั่งให้บริวารมาจับและขับไล่ นางวิสาขาให้ออกจากบ้านไป และเมื่อมิคารเศรฐีให้คนไปเชิญภุมมพิมาแล้วแจ้งโทษของนางวิสาขาให้ฟัง ซึ่งนางก็แก้ด้วยคำว่า “ที่ดิฉันกล่าวอย่างนั้น หมายถึง มิคารเศรฐีบิดาของสามีกำลังบริโภคบุญเก่าอยู่ มิใช่บริโภคของบุญเก่าอย่างที่เข้าใจ” ภุมมพิทั้ง ๘ จึงกล่าวกับเศรฐีว่า “เรื่องนี้นางวิสาขาไม่มีความผิด”

เมื่อมิคารเศรฐี ฟังคำชี้แจงของลูกสะใภ้แล้วก็หายโกรธจัดเคือง และกล่าวขอโทษนางพร้อมทั้งอนุญาตให้นางนิมนต์พระบรมศาสดาพร้อมภิกษุสงฆ์มารับอาหารบิณฑบาตในเรือนของตน ขณะที่นางวิสาขาจัดถวายภัตตาหารแด่พระบรมศาสดาและภิกษุสงฆ์อยู่นั้น ก็ได้ให้คนไปเชิญมิคารเศรฐีมาร่วมถวายภัตตาหารด้วย แต่เศรฐีเมื่อมาแล้วไม่กล้าที่ออกไปสู่ที่เฉพาะพระพักตร์พระศาสดา เพราะไม่มีศรัทธาเลื่อมใสจึงแอบนั่งอยู่หลังม่าน เมื่อเสร็จภัตกิจแล้วพระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนา ส่วนมิคารเศรฐีแม้จะหลบอยู่หลังม่านก็มีโอกาสได้ฟังธรรมด้วยจนจบ และได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคลในพุทธศาสนาเป็นสัมมาทิฐิบุคคลตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทันใดนั้น มิคารเศรฐีได้ออกมาจากหลังม่านแล้วตรงเข้าไปหานางวิสาขา และประกาศให้ได้ยินทั่วกัน ณ ที่นั้นว่า “ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปขอเธอจงเป็นมารดาของข้าพเจ้า” และตั้งแต่นั้นมานางวิสาขาก็ได้นามว่า “มิคารมารดา” คนทั่วไปนิยมเรียกนางว่า “วิสาขามิคารมารดา”^{๒๗}

๓.๒.๓ ปัจฉิมวัยของนางวิสาขา

คุณสมบัติพิเศษประจำตัวนางวิสาขาในบรรดาอุบาสิกาทั้งหลาย นางวิสาขานับว่าเป็นผู้มีบุญสั่งสมมาตั้งแต่อดีตชาติมากเป็นพิเศษกว่าอุบาสิกาคนอื่น ๆ หลายประการ เช่น

๑) ลักษณะของผู้มีวัยงาม คือ แม้ว่านางจะมีอายุมาก มีลูกชาย-หญิง ถึง ๒๐ คน ลูกเหล่านั้นแต่งงานมีลูกอีกคนละ ๒๐ คน นางก็มีหลานนับได้ ๔๐๐ คน หลานเหล่านั้นแต่งงานมีลูกอีกคนละ ๒๐ คน นางวิสาขามีเหลนนับได้ ๘๐๐๐ คน ดังนั้น คนจำนวน ๘๔๒๐ คน มีต้นกำเนิดมาจากนางวิสาขา นางมีอายุยืนได้เห็นหลานได้เห็นเหลนทุกคน แม่นางมีอายุถึง ๑๒๐ ปี แต่

^{๒๗} พ.ร. (ไทย) ๑/๓/๒๖๒๒/๒๖๓

ขณะเมื่อนางนั่งอยู่ในกลุ่มของลูก หลาน หลาน นางจะมีลักษณะวัยใกล้เคียงกับคนเหล่านั้น คนพวกอื่นจะไม่สามารถทราบได้ว่านางวิสาขาคือคนไหน แต่จะสังเกตได้เมื่อเวลาจะลุกขึ้นยืน ธรรมชาติคนหนุ่มสาวจะถูกได้ทันที แต่สำหรับคนแก่จะต้องใช้มือยันพื้นช่วยพยุงกาย และจะยกกันขึ้นก่อน นั่นแหละจึงจะทราบว่านางวิสาขาคือคนไหน

๒)นางมีกำลังมากเท่ากับช้าง ๕ เชือกรวมกัน ครั้งหนึ่งพระราชามีพระประสงค์จะทดลองกำลังของนาง จึงรับสั่งให้ปล่อยช้างพลายตัวที่มีกำลังมากเพื่อให้วังชนนางวิสาข นางเห็นช้างวิ่งตรงเข้ามา จึงคิดว่า “ถ้ารับช้างนี้ด้วยมือข้างเดียวแล้วผลักไป ช้างก็จะเป็นอันตรายถึงชีวิต เราก็จะเป็นบาป ควรจะรักษาชีวิตช้างไว้จะดีกว่า” นางจึงใช้นิ้วมือเพียงสองนิ้วจับช้างที่วงแล้วเหวี่ยงไปปรากฏว่าช้างถึงกับล้มกลิ้งแต่ไม่เป็นอันตรายด้วยคุณสมบัติดังกล่าวนี้ชนทั้งหลายเมื่อจัดงานมงคลในบ้านเรือนของตนจึงพากันเชิญนางวิสาขาให้ไปเป็นประธานในงาน มอบให้นางเป็นผู้นำในพิธีต่าง ๆ แม้แต่อาหารก็ให้นางทานก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคล จนนางวิสาขาไม่มีเวลาดูแลปฏิบัติพระภิกษุที่มาฉันในบ้านของตน ต้องมอบให้ลูก ๆ หลาน ๆ ดำเนินการให้

(๑) นางวิสาขาร้องให้อาลัยหลานชื่อว่าสุทัตติผู้เป็นที่รักเป็นที่พอใจอย่างยิ่งของนางได้ถึงแก่กรรมลง ทำให้นางเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้รำพันถึงหลานรัก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทั้ง ๆ ที่กำลังร้องไห้อยู่พระพุทธรองค์ตรัสว่า

ความเศร้าโศกเกิดจากความรัก

ภัยก็เกิดจากความรัก

ผู้พ้นจากความรักได้เด็ดขาด

ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย^{๒๘}

นางวิสาขา เมื่อได้ฟังพระพุทธรคำรัสตรัสสอนจบลงแล้ว ก็คลายจากความเศร้าโศก แต่เพราะความที่นางมีลูกหลานหลายคน ซึ่งต่อจากนั้นอีกไม่นานนักหลานสาวอีกคนหนึ่ง ที่นางได้มอบหมายหน้าที่การปฏิบัติดูแลพระภิกษุสงฆ์ซึ่งนิมนต์มาฉันที่บ้านเป็นประจำก็ได้ถึงแก่ความตายลงอีก นางวิสาขาก็ต้องเสียน้ำตาเศร้าใจด้วยความรักความอาลัยต่อหลานสาวเป็นครั้งที่สอง และพระพุทธรองค์ที่ทรงเทศนาโปรดนางให้คลายความเศร้าโศกลงดูเดียวกับครั้งก่อน

(๒) นางวิสาขาส่งวัดโดยปกตินางวิสาขาจะไปวัดวันละ ๒ ครั้ง คือ เข้า-เย็น และเมื่อไปก็จะไม่ไปมือเปล่า ถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉันเป็นอาหารไปถวายพระ ถ้าไป

^{๒๘} พ. ธ. (ไทย) ๒๕ / ๒๑๓ / ๕๘.

เวลาเย็นก็จะถือน้ำปานะไปถวาย เพราะนางมีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ จนเป็นที่ทราบกันดีทั้งพระภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย แม้นางเองก็ไม่กล้าที่จะไปวัดด้วยมือเปล่า ๆ เพราะละอายที่พระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อยต่างก็จะมองดูที่มือว่านางถืออะไรมา และก่อนที่นางจะออกจากวัดกลับบ้าน

นางวิสาขาจะเดินเยี่ยมชมเยือนถามไถ่ความสุข ความทุกข์ และความประสงค์ของพระภิกษุสามเณร และเยี่ยมภิกษุ ไช้จนทั่วถึงทุก ๆ องค์ก่อนแล้วจึงกลับบ้านวันหนึ่งเมื่อนางมาถึงวัด นางได้ถอดเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์ มอบให้หญิงสาวผู้ติดตามถือไว้ เมื่อเสร็จกิจการฟังธรรมและเยี่ยมชมเยือนพระภิกษุสามเณรแล้ว ขณะเดินกลับบ้านนางได้บอกให้หญิงรับใช้ส่งเครื่องประดับให้แต่หญิงรับใช้ลืมไว้ที่ศาลาฟังธรรม นางจึงให้กลับไปนำมา แต่สั่งว่าถ้าพระอานนท์เก็บรักษาไว้ก็ไม่ต้องเอาคืนมาให้มอบถวายท่านไปเลย เพราะนางคิดว่าจะไม่ประดับเครื่องประดับที่พระคุณเจ้าถูกต้องสัมผัสแล้ว ซึ่งพระอานนท์ท่านก็มักจะเก็บรักษาของที่อุบาสกอุบาสิกาลืมไว้เสมอ และก็เป็นไปตามที่นางคิดไว้จริง ๆ แต่นางก็กลับคิดได้อีกว่าเครื่องประดับนี้มีประโยชน์แก่พระเถระ

ดังนั้นนางจึงขอรับคืนมาแล้วนำออกขาย ได้ราคา ๕ โกฏิ กับ ๑ แส่นหาปณะ ตามราคาทุนที่ทำไว้ แต่ก็ไม่มีใครมีทรัพย์พอที่จะซื้อไว้ได้ นางจึงซื้อเอาไว้เอง ด้วยการนำทรัพย์เท่าจำนวนนั้นมาซื้อที่ดินและวัสดุก่อสร้างดำเนินการสร้างวัดถวายเป็นพระอารามประทับของพระบรมศาสดา และเป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณร พระบรมศาสดารับสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้อำนวยการดูแลการก่อสร้าง ซึ่งมีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น มีห้องสำหรับพระภิกษุพักอาศัยชั้นละ ๕๐๐ ห้อง โดยใช้เวลาในการก่อสร้างถึง ๕ เดือน และเมื่อสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ได้นามว่า “พระวิหารบุพพาราม”^{๒๔}

(๓) นางวิสาขาทวายผ้าอาบน้ำฝนนางวิสาขาได้ใช้คนรับใช้ให้ออกไปดูพระที่วัด แต่วันนั้นมีฝนตกลงมาพระสงฆ์ทั้งหลาย จึงพากันเปลื้องกายอาบน้ำฝน เมื่อสาวใช้มาเห็นเข้าก็ตกใจเพราะความที่ตนมีปัญหาน้อยคิดว่าเป็นนักบวชชียเปลือย จึงรีบกลับไปแจ้งแก่นางวิสาขาว่า “วันนี้ที่วัดไม่มีพระอยู่เลย เห็นมีแต่ชียเปลือยแก้ผ้าอาบน้ำ กันอยู่”

นางวิสาขาได้ฟังคำบอกเล่าของสาวใช้แล้ว ด้วยความที่นางเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน เป็นมหาอุบาสิกา เป็นผู้มีปัญญาศรัทธาเลื่อมใส มีความใกล้ชิดกับพระภิกษุสงฆ์ จึงทราบเหตุการณ์โดยตลอดว่า พระบรมศาสดาทรงอนุญาตให้พระภิกษุมิผ้าสำหรับใช้สอยเพียง ๓ ผืน คือ ผ้าจีวรสำหรับห่ม ผ้าสังฆาฏิสำหรับห่มซ้อน และผ้าสบงสำหรับนุ่ง ดังนั้นเมื่อเวลาพระภิกษุจะ

^{๒๔} พ.ร.อ (ไทย) ๑/๒/๒๓/๓๑/๑๕๕.

อาบน้ำจึงไม่มีผ้าสำหรับผลัดอาบน้ำ ก็จำเป็นต้องเปลือยกายอาบน้ำอาศัยเหตุนี้ เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จมาประทับที่บ้านและเสร็จกัตกิจแล้ว นางวิสาขา จึงได้เข้าไปกราบทูลขอพร เพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ประทานอนุญาตตามที่ขอนั้น และนางวิสาขาก็เป็นบุคคลแรกที่ได้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์^{๓๐}

(๔) เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นทายิกาและตั้งความปรารถนานางวิสาขา ได้ชื่อว่าเป็นมหาอุบาสิกาผู้ยิ่งใหญ่ เป็นยอดแห่งอุปัฏฐายิกา ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยวัตถุจุตูปัจจัยไทยทานต่าง ๆ ทั้งที่ถวายเป็นของสงฆ์ส่วนรวม และถวายเป็นส่วนบุคคลคือแก่พระภิกษุแต่ละองค์ ๆ การทำบุญของนางนับว่าครบถ้วนทุกประการตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ดังคำที่นางเปล่งอุทานในวันฉลองวิหาร คือ วัคบุพพาราม ที่นางสร้างถวายนั้นด้วย คำว่า “ความปรารถนาใด ๆ ที่เราตั้งไว้ในกาลก่อน ความปรารถนานั้น ๆ ทั้งหมดของเราได้สำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์ทุกประการแล้วความปรารถนาเหล่านั้น คือ

๑. ความปรารถนาที่จะสร้างปราสาทด้วยปูนถวายเป็นวิหารทาน
๒. ความปรารถนาที่จะถวายเตียง ตั่ง ฟูก หมอน และเสนาสนภัณฑ์
๓. ความปรารถนาที่จะถวายสลาภกัณฑ์เป็นโภชนาทาน
๔. ความปรารถนาที่จะถวายผ้ากาสาหวัดพัสดุ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย เป็น

จิวรทาน

๕. ความปรารถนาที่จะถวายเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นเภสัชทาน ความปรารถนาเหล่านั้นของนางวิสาขาสำเร็จครบถ้วนทุกประการ สร้างความเอิบอิ่มใจแก่นางยิ่งนัก พระผู้มีพระภาคจึงได้ทรงประกาศยกย่องนางในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในฝ่าย ผู้เป็นทายิกา

(๕) บั้นปลายชีวิตของนางวิสาขานางวิสาขาได้เข้าวัดรักษาศีลอุโบสถตลอดชีวิตด้วยอานิสงส์แห่งการบริจาทานและสร้างกุฏิวิหาร นางวิสาขาใช้เงินฉลองวิหารถึงเก้าโกฏิหาปนะพร้อมด้วยหญิงสหายประมาณ ๕๐๐ คนขึ้นปราสาท ได้เห็นสมบัติของปราสาทนั้น ดีใจกล่าวกับเพื่อนหญิงว่า เมื่อฉันสร้างปราสาทหลังนี้งามถึงเพียงนี้ ขอเธอทั้งหลายจงอนุโมทนาบุญที่ฉันชวนชวายนั่น ฉันขอให้ส่วนบุญแก่พวกเธอ เพื่อนหญิงทั้งหมดมีใจเลื่อมใสต่างอนุโมทนาว่า สาธุ สาธุ ดิจจริง

^{๓๐}วิ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑๕๓-๑๕๕

บรรดาเพื่อนหญิงเหล่านั้น เพื่อนอุบาสิกาคนหนึ่งได้ใส่ใจถึงการแผ่ส่วนบุญให้มันเป็นพิเศษ สุดท้ายต่อมาไม่นาน นางได้สิ้นลมหายใจ ไปบังเกิดในภพดาวดึงส์ ด้วยบุญญาภพของนางได้ปรากฏวิมานหลังใหญ่ ยาวกว้างและสูงสิบหกโยชน์ ประดับประดาด้วยห้องรโหฐาน กำแพงอุทยานและสระ โบกขรณ์เป็นต้นมิใช่น้อย ล่องลอยอยู่ในอากาศ แผ่นดินของตนไปได้ร้อยโยชน์ อัสพรนั้น เมื่อจะเดินก็เดินไปพร้อมกับวิมาน สำหรับมหาอุบาสิกาวิสาขา เพราะมีจาคะไพบูลย์และมีศรัทธาสมบุรณ์จึงบังเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ได้ดำรงตำแหน่งอัครมเหสีของท้าวสุนิมมิตเทวราช^{๓๑}

๓.๒.๔ คุณธรรมของความเป็นมารดา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร เพราะประกอบไปด้วยคุณธรรมของพรหม คือเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา พ่อแม่เป็นพรหมของลูก เพราะเหตุที่พรหมธรรม ๔ ประการ ดังนี้คือ

๑)มีเมตตา คือมีความปรารถนาดีต่อลูกไม่มีที่สิ้นสุด

๒)มีความกรุณา คือห่วงใยในความทุกข์ของลูกและคอยช่วยเหลือเสมอไม่ทอดทิ้ง

๓) มีมุทิตา คือเมื่อลูกมีความสุขสบาย ก็มีความปลาบปลื้มยินดีด้วยความจริงใจ

๔) มีอุเบกขา คือเมื่อลูกมีครอบครัวสามารถเลี้ยงตนเองได้แล้วก็ไม่วุ่นวายกับชีวิต ครอบครัวของลูกจนเกินงาม และหากลูกผิดพลาดก็ไม่ซ้ำเติม แต่กลับคอยเป็นที่ปรึกษาให้เมื่อลูกต้องการ มารดาบิดาเป็นบุรพเทพ คือเป็นเทวดาก่อนกว่าเทวดาทิ้งปวง ก็เทวดาหรือเทพนั้นมี ๓ พวกคือสมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่พระราชา พระราชินี พระราชโอรส และพระราชธิดา ๑ อุปัตติเทพ เทวดาโดยอุบัติ คือเกิดเป็นเทวดาโดยกำเนิดในเทวโลก ๖ ชั้นมีจาตุมหาราชิกา เป็นต้น กับพรหมโลกอีก ๒๐ ชั้นรวมเป็น ๒๖ ชั้นที่จัดเป็นเทวดาโดยกำเนิด ๑ วิสุทธิตเทพ เทวดาผู้บริสุทธิ์หมดจดจากอาสวะกิเลสทั้งปวงซึ่งได้แก่พระอรหันตจีณาสพ^{๓๒}

๓.๓ ลักษณะของบุคคลที่เป็นบิดาต้นแบบ

ลักษณะของบุคคลที่เป็นบิดาต้นแบบนั้น หมายถึง ผู้ที่บุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีของบุตรธิดา หรือเป็นพ่อพิมพ์ของบุตรธิดา ผู้เป็นบิดาต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้บุตรธิดาดูก่อน ให้บุตรธิดาเห็นเป็นประจักษ์ ผู้เป็นบิดาต้องรู้จักหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ต้องรู้จักรักษาศีล ๕ ข้อ ดังนี้

^{๓๑}วิ.มาน..อ.(ไทย) ๒/๑/๓๕๘-๓๖๕.

^{๓๒}อภ. วิ.ภงค. (ไทย) ๓๕ / ๓๖๕/๓๖๖.

- ๑) รู้จักละเว้นจากการเบียดเบียนสัตว์ มีเมตตาปราณี
- ๒) ละเว้นจากการหิบนวของคนอื่น มีน้ำใจโอบอ้อมอารีเสียสละ
- ๓) ละเว้นจากการประพฤติดิในค่าน้ำใจ ยินดีแต่คู่ครองของตน
- ๔) ละเว้นจากการพูดไม่จริง เชื่อสัจธรรม
- ๕) ละเว้นจากการดื่มสิ่งที่มีเมฆาทุกชนิด มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์^{๓๓}

คุณลักษณะของบุคคลที่เป็นบิดาต้นแบบต้องมีศีล ๕ ข้อเป็นหัวใจธรรมในเบื้องต้นในการที่จะให้บุตรธิดาเป็นคนดีได้ ต้องผู้นำปฏิบัติรักษาศีลให้เป็นแบบอย่าง คนรุ่นหลังจึงจะเอาเป็นตัวอย่างไปประพฤติตามได้

๓.๔ ตัวอย่างบุคคลที่เป็นบิดาต้นแบบ

ตัวอย่างบุคคลที่เป็นบิดาต้นแบบนั้น หมายถึง บุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีของบุตรธิดา หรือเป็นพ่อพิมพ์ที่ดีของบุตรธิดา ครูอาจารย์ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ บิดาเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดาบุคคลที่จะเป็นตัวอย่างที่ดีต้องหลักธรรมยึดถือปฏิบัติ ๕ ประการ ดังนี้ คือ

- ๑) ป้องกันมิให้หลงผิดเสียคน
- ๒) ปลูกฝังนิสัยดีงาม
- ๓) ส่งเสริมให้การศึกษาและรู้จักเลี้ยงชีพ
- ๔) หาคู่ครองที่เหมาะสมให้
- ๕) มอบทรัพย์มรดกให้^{๓๔}

ผู้เป็นบิดาต้องรู้จักปกป้องบุตรธิดาไม่ให้หลงทิศทางการดำเนินชีวิต ปลูกฝังสิ่งที่ดีงามด้วยการพูดจาในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ให้การศึกษาตามลักษณะนิสัยใจคอ สนับสนุนให้ได้คู่ครองที่มีศีลธรรมจึงอยู่ร่วมชีวิตได้ เมื่อถึงวัยสมควรก็แบ่งทรัพย์สินให้ไปตั้งตัวเลี้ยงครอบครัว เพื่อสร้างอนาคตที่ให้แก่ตนและครอบครัว ในบทนี้ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างเอาอุบาสกในพระพุทธศาสนามาเป็นตัวอย่าง คือ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี มีชีวิตประวัติดังนี้ คือ

^{๓๓} อ. ปรจก. (ไทย) ๒๓ / ๒๒๖.

^{๓๔} ที. ปาฐ. (ไทย) ๑๑ / ๒๐๒.

๓.๔.๑ ชีวิตประวัติของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี

ปฐมวัย

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสกคือ ท่านเป็นชาวเมืองสาวัตถีโดยกำเนิดเกิดในตระกูลที่มีทรัพย์มหาศาล เดิมท่านชื่อ สุทัตตะ เพราะเหตุที่ท่านมีเมตตาช่วยเหลือคนยากไร้อยู่เป็นประจำ จึงถูกเรียกว่า อนาถบิณฑิกะ(ผู้มีก้อนข้าวสำหรับคนยากจน)ท่านเศรษฐีได้สร้างโรงทานเพื่อแจกจ่ายทานให้กับคนยากจนทั่วไป ท่านได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก เมื่อท่านไปเยี่ยมญาติของท่านที่เป็นชาวกรุงราชคฤห์ และท่านได้มีโอกาสฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงอนุปพพิกขา หลังจากฟังธรรมพระพุทธองค์ ได้บรรลุพระโสดาบัน ท่านได้ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ มอจรศรัทธา(ศรัทธาที่มั่นคงไม่คลอนแคลน)ในพระพุทธศาสนา ท่านบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ได้สร้างวัดถวายพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระพุทธองค์ และพระภิกษุสงฆ์ คือ วัดเชตวัน โดยปกติท่านเศรษฐีจะไปวัดฟังธรรมและสนทนาธรรมกับ พระพุทธองค์หรือพระสงฆ์รูปอื่นๆ ทุกครั้งที่ท่านไปวัดไม่เคยไปมือเปล่าแต่ต้องมีของขบเคี้ยวควรจัน ไม่ผิควินัยสงฆ์ คิดไม่ติดมือไปด้วยทุกครั้ง และยังได้นิมนต์พระสงฆ์เป็นจำนวนมากมารับบิณฑบาตที่บ้านเป็นประจำทุกเช้า มีบางครั้งที่เศรษฐกิจของแคว้น โกศลตกต่ำลง รายได้ของท่านเศรษฐีลดน้อยลงไปตามลำดับ แต่เศรษฐีไม่เคยละเว้นการบำรุงพระพุทธศาสนา เคยทำอะไรก็ทำเหมือนเดิม แต่คุณภาพอาจลดลงไปบ้าง จนรายได้ของท่านดีขึ้นในช่วงระยะหลัง และเศรษฐกิจดีขึ้นโดยลำดับท่านได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย และเป็นแบบอย่างที่ดีของเหล่าพุทธบริษัททั่วไปในสมัยนั้น^{๓๕}

หลังจากชาติที่ท่านอนาถบิณฑิกะตั้งความปรารถนาตำแหน่งเอตทัคคะ ในครั้งศาสนาพระพุทธเจ้าปฐมุตตระแล้วท่านได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ ๑ แสนกัปแล้วได้มาเกิดเป็นบุตรของสุมนเศรษฐี ในกรุงสาวัตถีในสมัยพระพุทธเจ้าโคดมพระองค์นี้

สุมนเศรษฐี บิดาของอนาถบิณฑิกอุบาสก มีประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์เพียงระบุว่า เป็นบิดาของพระสุภูติเถระกับท่านอนาถบิณฑิกะเท่านั้น ส่วนมารดาของท่านอนาถบิณฑิกะ ไม่ปรากฏประวัติในคัมภีร์ ที่ท่านไม่กล่าวประวัติมารดาบิดาไว้ละเอียด เพราะท่านสุมนเศรษฐีกับภรรยา มีได้เป็นคนสำคัญระดับอุบาสกเช่นบุตรชาย ท่านทั้งสอง เป็นเพียงมารดาบิดา ของอุบาสกผู้เลิศทางถวายทานเท่านั้น จึงมีกล่าวถึงแต่เพียงชื่อ

ท่านอนาถบิณฑิกะมีน้องชายชื่อสุภูติ^{๓๖} ปรากฏข้อความในคัมภีร์เถรคาถาอรรถกถาว่า วันที่พระบรมศาสดาวิธวายพระเชตวันมหาวิหาร สุภูติภุมมพิ ได้ไปกับท่านอนาถบิณฑิกะได้ฟัง

^{๓๕} วิ.จู.(ไทย) ๗/๓๐๔/๓๐๗/๑๑๑-๑๑๕.

^{๓๖} ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/ ๓ / ๔๓.

พระธรรมเทศนาของพระศาสดาเกิดศรัทธา จึงออกบวช ครั้นบวชแล้วก็ได้เรียนมาติกาทั้งสอง^{๓๗} จนทรงจำชำนาญแล้วทูลขอให้พระบรมศาสดาทรงสอนกัมมัฏฐานแล้วไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า ท่านสุภูติเถระเจริญวิปัสสนามีเมตตาตามาน คือสมาธิที่ทำให้เกิดขึ้นมาด้วยการเจริญเมตตาเป็น พื้นฐาน จนได้บรรลุอรหัตตผลพระสุภูติเถระเป็นพระสาวกระดับเอตทัคคะ เวลาท่านออกมารับ บิณฑบาตท่านจะเข้าเมตตาตามาน พอออกจากตามานแล้วจึงรับภัตตาหารทุกบ้าน ท่านต้องการให้ทายก ทายิกาผู้ถวายภัตตาหารแก่ท่าน ได้รับผลานิสงส์มาก พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องท่านพระสุภูติเถระว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นทักษิณะบุคคล คือ ผู้ควรรับทักษิณาทาน ท่านมีชื่อเสียง ทายกทายิกาต่างหวังจะทำบุญกับท่าน ท่านเที่ยวจาริกโปรดประชาชนตามชนบท

อนาถปิณฑิกอุบาสก ยังมีน้องชายชื่อว่าจูพอนาถปิณฑิกะ คำว่า มหาอนาถปิณฑิกะ ที่ปรากฏในคัมภีร์ คือท่านอนาถปิณฑิกะ ที่เรียกว่า มหาอนาถปิณฑิกะ เพื่อให้แตกต่างจากท่านจูพอนาถปิณฑิกะ ซึ่งเป็นผู้ได้รับการขนานนามว่าอนาถปิณฑิกะอีกท่านหนึ่ง ท่านจูพอนาถปิณฑิกะนี้ พระพุทธโสมเถระ ได้เล่าประวัติไว้ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคว่า เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์นั้น ได้มีบริษั ๔ คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มาชุมนุมกันตั้งค่ายพักแรมพื้นที่ ๑๒ โยชน์ เพื่อจะดูพระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์ ท่านจูพอนาถปิณฑิกะ ให้การอุปถัมภ์บริษั ๔ ด้วย ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พัก เกส^{๓๘} ในคัมภีร์ที่ฌนิกาย ปาฏิกวรรคอรรถถา ได้ยกท่านจูพอนาถปิณฑิกะกับท่านมหาอนาถปิณฑิกะ เป็นตัวอย่างอุบาสกประเภทครองเรือน มีครอบครัว^{๓๙} บุคคลเหล่านี้ เป็นพระโสดาบัน ซึ่งเป็นผู้ถือศีลจะ มีวาจาที่กล่าวออกมาเชื่อถือได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ผู้มีวาจาเชื่อถือได้ คือพระโสดาบัน^{๔๐}

น้องสาวของท่านอนาถปิณฑิกะ ซึ่งได้เป็นภรรยาของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์นั้น ไม่มีชื่อ และประวัติปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถถา มีกล่าวถึงแต่เพียงว่าเป็นภรรยาของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์^{๔๑} ซึ่งเป็นสหายของท่านอนาถปิณฑิกะเท่านั้น ส่วนในคัมภีร์ชินตลปกาสินิระบุว่า ชื่อสิริสุมานา

^{๓๗} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒ / ๒ / ๑๓๒ .

^{๓๘} ที.สี.อ. (ไทย) ๓ / ๑ / ๓๐๐

^{๔๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔๕/๔๖๖, ๔๕๔/๔๘๑.

^{๔๑} วิ.จู. (ไทย) ๓/๓๐๔/๑๑๑.

๓.๔.๒ มัชฌิมวัยของท่านอนาถบิณฑิกะ

ท่านอนาถบิณฑิกะมีภรรยาชื่อว่า "ปุลลัญญลักขณา" ภรรยาของท่านเป็นน้องสาวของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์^{๔๒} ประวัติภรรยาของท่านอนาถบิณฑิกะที่ระบุชื่อมีกล่าวถึงในสิริชาดกและในสุลสาชาดก^{๔๓} ๒ แห่ง ซึ่งก็เป็นเพียงการเอ่ยชื่อเป็นตัวประกอบเรื่องเท่านั้น นอกจากนี้เพียงกล่าวถึงว่าเป็นภรรยาของอนาถบิณฑิก แต่มิได้ระบุชื่อ ได้แก่ในสันติเกนิทาน ในเปตวัตถุวรรคตถา และในสิริกาฬกัณณิชาดก^{๔๔}

ท่านอนาถบิณฑิกะมีบุตร ๒ คน คนหนึ่งมีประวัติปรากฏชัดเจน ชื่อกาละ^{๔๕} อีกคนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ ได้ไปบวชอยู่กับพระสุภูติเถระผู้เป็นอา ท่านพระสุภูติเถระพาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า ภิกษุที่พามาเข้าเฝ้ารูปนี้มีศรัทธาเป็นบุตรของอนาถบิณฑิกอุบาสก^{๔๖} ได้ออกบวชด้วยศรัทธา ขอให้พระพุทธเจ้าสอนเรื่องศรัทธา ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ทรงสั่งสอนตามที่ต้องการ ในตอนจบ พระพุทธเจ้าได้รับสั่งกับพระสุภูติเถระว่าถ้าต้องการจะเข้าหาพระองค์ ก็ให้เข้าหากับภิกษุนั้นได้เสมอ^{๔๗} ท่านอนาถบิณฑิกะมีธิดา ๓ คน คนโตชื่อมหาสุกัททา คนรองชื่ออุพสุกัททา คนเล็กชื่อสุมนา^{๔๘}

ท่านอนาถบิณฑิกะมีลูกเขยคนโต ซึ่งเป็นสามีของนางมหาสุกัททา ไม่ปรากฏชื่อและวงศ์ตระกูล เขยคนที่ ๒ เป็นลูกชายของสหายของท่านเอง ลูกสาวคนเล็ก คือนางสุมนา มิได้แต่งงานนางถึงแก่กรรมก่อนท่านอนาถบิณฑิกะ

ท่านอนาถบิณฑิกะมีลูกสะใภ้ชื่อสุชาดา เป็นน้องสาวของนางวิสาขามหาอุบาสิกา ลูกสาวของธัญชัยเศรษฐี^{๔๙} นอกจากนี้ ท่านยังมีหลานสาว ๑ คนไม่ปรากฏชื่อ^{๕๐} มีหลานชาย ๒ คน คนหนึ่งชื่อเขมกะ เป็นคนประพฤติดีในทางชู้สาว^{๕๑} หลานชายอีกคนหนึ่งเป็นนักเลงสุราไม่ปรากฏชื่อ เป็นคนที่ล้างผลาญสมบัติของบิดาจนหมดสิ้น^{๕๒}

^{๔๒}วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๐๔/๑๑๑, ถ.ส.อ. (ไทย) ๒ / ๔๑๓

^{๔๓}บุ.ชา.อ. (ไทย) / ๓ / ๔ / ๒๘๕.

^{๔๔}บุ.ชา.อ. (ไทย) ๓ / ๑ / ๑๕๐.

^{๔๕}บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑ / ๒ / ๒๓๐-๒๓๔.

^{๔๖}อ.ง.เอกาทสก. (ไทย) ๕ / ๕๖ / ๕๕๐.

^{๔๗}อ.ง.เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๔/๔๒๐-๔๒๕.

^{๔๘}บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/ ๒/ ๒๐๓.

^{๔๙}อ.ง.สตุตถ. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๒-๑๒๕.

^{๕๐}บุ.เปต.อ. (ไทย) ๒ / ๒ / ๓๑.

^{๕๑}บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑ / ๒ / ๒๐๕-๒๐๘.

^{๕๒}บุ.ชา.อ. (ไทย) ๓ / ๔ / ๓๒๒.

ท่านอนาถบิณฑิกะ ต้องมีคนรับใช้มากมายทั้งชายหญิง แต่ที่มีประวัติปรากฏในคัมภีร์นั้น เฉพาะคนสำคัญซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย หญิงรับใช้คนสำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์มี ๓ คน คือ (๑) นางปุลณา ซึ่งต่อมาบวชเป็นภิกษุณี บำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตผล^{๕๓} (๒) นางโรหิณี เป็นคนที่ใช้สาคติแมลงวันให้มารดา แต่พลาดไปตีถูกมารดาของตน จนถึงแก่กรรม^{๕๔} (๓) หญิงรับใช้คนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ ซึ่งถูกโจรล่อลวงจะฆ่าชิงทรัพย์ แต่นางใช้อุบายฆ่าโจรตาย^{๕๕}

ท่านมีคนรับใช้ชายเป็นคนเลี้ยงโคชื่อนันทะ ซึ่งต่อมาได้ฟังธรรมจากพระพุทธรองค์แล้ว บรรลุโสดาปัตติผล แค่ไม่นานก็ถูกศัตรูฆ่าเสียชีวิต^{๕๖} มีคนงานที่มารับจ้างทำงานภายนอกบ้านคนหนึ่ง วันอุโบสถวันหนึ่ง ไม่ได้กินอาหารทั้งวัน กลับมาบ้านทราบบว่าคนในบ้านท่านอนาถบิณฑิกะ ถืออุโบสถอดอาหารเย็น จึงต้องการรักษาอุโบสถบ้างอดอาหารจนถึงแก่กรรม ไปเกิดเป็นเทวดา^{๕๗} มีคนรับใช้ชาย ไม่ปรากฏชื่อ อยู่ประจำที่หมู่บ้านคนงาน ในแคว้นกาลิ ซึ่งท่านอนาถบิณฑิกะ มอบหมายให้คอยจัดเตรียมอาหารไว้ถวายพระอาคันตุกะ^{๕๘} มีคนรับใช้ชายอีกคนหนึ่งชื่อทาสกะ ซึ่งท่านอนาถบิณฑิกะอุปาสกมอบหมายให้เป็นคนทำความสะอาดวัดพระเชตะวัน ได้ทำความสะอาดวัดพระเชตะวันด้วยความตั้งใจ ได้พบพระพุทธรเจ้า และได้ฟังธรรมเป็นประจำ เกิดศรัทธา อนาถบิณฑิกอุปาสกทราบเข้าก็อนุญาตให้บวช แต่พอได้บวชก็เป็นภิกษุที่เกียจคร้าน ไม่ทำวัตรปฏิบัติฉันแล้วก็นอน เวลามีการแสดงธรรม ก็หลบไปหลับกรนอยู่มุมหนึ่ง ต่อมาพระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงธรรมให้ท่านเกิดความสลดใจ ท่านจึงตั้งใจบำเพ็ญสมณะธรรม ไม่นานนักก็ได้บรรลุอรหัตผล^{๕๙}

มิตรสหายท่านอนาถบิณฑิกะ มีสหายเป็นจำนวนมาก แต่ที่ปรากฏชื่อมี ๒ คน คืออุคคเสรยฐิ^{๖๐} และกภาพัณณิเสรยฐิ^{๖๑} นอกนั้นไม่ปรากฏชื่อ

ท่านอุคคเสรยฐิได้ขอร้องสาวคนรอง คืออุพสุกัททา ของท่านอนาถบิณฑิกะเพื่อให้แต่งงานกับลูกชายของตน ก่อนจะตกลงใจ ท่านอนาถบิณฑิกะได้เข้าเฝ้าฯ พระพุทธรเจ้าและรับโอวาทจากพระพุทธรองค์ แล้วจึงยกลูกสาวให้แต่งงานกับลูกชายของอุคคเสรยฐิ^{๖๒}

^{๕๓} พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๖๓/๕๕๔.

^{๕๔} พ.ชา.อ. (ไทย) ๓ / ๒ / ๓๐

^{๕๕} พ.ชา.อ. (ไทย) / ๓ / ๕ / ๔๘๓

^{๕๖} พ.ชา.อ. (ไทย) ๑ / ๒ / ๔๔๑-๔๔๔

^{๕๗} ที.สี.อ. (ไทย) / ๑ / ๒ / ๑๑๖-๑๑๗.

^{๕๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕๕-๕๕๖

^{๕๙} พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๗/๓๐๕.

^{๖๐} พ.ร.อ. (ไทย) / ๑ / ๒ / ๑๘๒-๑๘๕

^{๖๑} พ.ชา.อ. (ไทย) / ๓ / ๒ / ๒๘๓

สหายน้องเขยของท่านอนาถบิณฑิกะ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา มิได้ระบุชื่อที่เป็นอสาธณนาม ใช้แต่คำว่า ราชคหเสฏฐิ (เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์) ซึ่งเป็นสาธณนาม เป็นใครก็ได้ที่เป็นเศรษฐีอยู่กรุงราชคฤห์ แต่ในคัมภีร์ชินดลปกาสินีระบุว่าเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ชื่อว่า วิสาละ^{๖๓} สหายที่ไม่ปรากฏชื่อคนหนึ่งเป็นเศรษฐีชาวปัจฉิมคชนบท ซึ่งเป็นคนอกตัญญู ต่อท่านอนาถบิณฑิกะ สหายที่ไม่ปรากฏชื่ออีกคนหนึ่ง เป็นคนที่ด่าด้วยฐานะยากจนแต่เป็นคนที่กตัญญูต่อท่านอนาถบิณฑิกะ

๓.๔.๓ คุณธรรมของท่านอนาถบิณฑิกะเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้มั่นคงในการทำบุญ เป็นผู้มีความมั่นคงในการทำบุญตั้งแต่ยังเยาว์วัยเป็นคนใจบุญสุนทานมากชอบทำบุญกุศลโดยเฉพาะการให้ทานและฟังธรรมเป็นประจำทำหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างสมบูรณ์ การอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ การชักชวนมหาชนให้ทำบุญกุศลด้วยการให้ทานและเมื่อบ้านใดมีกิจการงานบุญเกิดขึ้นท่านมักจะได้รับการเชิญให้ไปร่วมงานบุญนั้น ๆ อยู่เสมอ ๆ ท่านยังชักชวนให้เพื่อนสนิทมิตรสหายตลอดจนบริวารให้หมั่นสดับตรับฟังธรรมะ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผล

ท่านอนาถบิณฑิกะ จัดเป็นบุคคลผู้เป็นต้นแบบในด้านเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมในด้านคุณธรรมที่มีภายในตนจัดแยกได้เป็น ๓ ประการ คือ

๑. ทาน การให้ การแบ่งปัน ท่านอนาถบิณฑิกะ พอใจในการถวายทานแด่พระสงฆ์ พอใจในการให้ทานแก่คนยากจนอนาถา คุณสมบัติเฉพาะตัวของท่าน คือ ด้านถวายทานในพระพุทธศาสนา และการให้ทานแก่คนยากจนไร้ที่พึ่ง ท่านเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้อื่น ยินดีในความดีของผู้อื่น

ท่านได้ถวายปัจจัย ๔ บำรุงพระพุทธเจ้าพร้อมพระภิกษุสงฆ์ทุกวัน ไปวัดพระเชตะวันมหาวิหารทุกวันไม่ขาด ไม่เคยไปมือเปล่า จะต้องมีของเคี้ยวของฉัน น้ำปานะ และ ผ้าไปถวายพระภิกษุสงฆ์ ในคราวที่ขาดแคลนทรัพย์ไม่มีของเหล่านั้น ท่านก็จะใช้ผ้าห่อทรายไปเกลี้ยในบริเวณวันพระเชตะวันมหาวิหาร ท่านถวายทาน รักษาศีลแล้วก็กลับบ้าน เป็นอุบาสกที่มีคติแบบพระโพธิสัตว์ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงทรงแต่งตั้งให้ท่านดำรงตำแหน่งเอตทัคคะในฐานะเป็นทายกผู้เลิศในทางถวายทาน^{๖๔}

^{๖๒} ข.ชา.อ. (ไทย) ๑ / ๒ / ๑๘๓

^{๖๓} ชินดลปกาสินี. (ไทย) ๒ / ๑๕๖

^{๖๔} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๕/๒๖, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๕/๓๑, วิ.อ. (ไทย) ๗๓๒๕

๒. ศีล การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ท่านอนาถบิณฑิกบรรลุลหกรรมเป็นโสดาบันแล้วก็รักษาศีล ๕ ไม่ขาดไม่บกพร่อง ภรรยา คือ นางปัญญลักขณา บุตรีดา คนรับใช้ชายหญิงตลอดจนกระทั่งพวกกรรมกรที่ทำงานรับค่าจ้างทุกคนก็รักษาศีล ๕ ไม่ขาดไม่บกพร่องเช่นกัน ท่านประพฤติดีอ่อนน้อมถ่อมตน ช่วยขวนขวายในกิจของสงฆ์และประชาชนทั่วไป

๓. กาวนา การเจริญบำเพ็ญคุณธรรมให้มียิ่งขึ้นไป ท่านอนาถบิณฑิกได้บำเพ็ญคุณธรรมด้านทาน ศีล เป็นประจำอยู่แล้ว ยังได้บำเพ็ญด้านธัมมัสสวนะ ชักนำให้ผู้อื่นได้ฟังธรรม เจริญพุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ จิตใจแนบสนิทอยู่กับพระรัตนตรัย ท่านเป็นสัมมาทิฐิบุคคล มีความเห็นตรง เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคลต้นข่าว

นอกจากนี้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ลักกณิชาด พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคุณธรรมของอุบาสกเอตทัคคะไว้ว่า ท่านอนาถบิณฑิกะบริบูรณ์ด้วยคุณธรรม ๖ ประการ คือ

๑. มีความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า
๒. มีความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในพระธรรม
๓. มีความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์
๔. มีอริยศีล (โลกุตรศีล)
๕. มีอริยญาณ (ปัจเจกเวกขณญาณ)
๖. มีอริยวิมุตติ (วิมุตติระดับเสขะ)^{๖๕}

ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสก ประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดี ในด้านปกป้องเชิดชูพระพุทธศาสนา ในด้านเผยแผ่หลักการพระพุทธศาสนา และในด้านอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นผู้มีเกียรติคุณปรากฏยิ่งกว่าอุบาสกเอตทัคคะท่านอื่น เป็นอุบาสกที่เอาใจใส่ในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการถวายปัจจัย ๔ แต่พระภิกษุสงฆ์อย่างสม่ำเสมอไม่ขาด เป็นผู้พอใจในการฟังธรรมอย่างยิ่ง ได้ศึกษาเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจนสามารถชี้แจงหลักการของพระพุทธศาสนาให้นักบวชนอกพระพุทธศาสนาฟังได้ ให้ความร่วมมือในการชำระอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ เช่น อธิกรณ์ เรื่องที่ภิกษุณีมารดาพระกุมารกัสสปะตั้งท้องก่อนบวชแล้วมาบวชโดยไม่รู้ว่าตัวเองตั้งท้อง นอกจากนี้ยังชักนำประชาชนจำนวนมากให้มานับถือพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ผู้เป็นบิดาทั้งหลาย ไม่ว่าในปัจจุบัน หรือในอนาคต ควรจะได้ดำเนินตามแบบอย่างท่านอนาถบิณฑิกะ ในด้านการบำรุงพระพุทธศาสนา ในด้านมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ในด้านเคารพรักพระรัตนตรัย ในด้านสนใจศึกษาเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และในด้านช่วยเหลือชำระอธิกรณ์ขึ้น ตามความสามารถและกำลังของตน

^{๖๕} อัง.ญก. (ไทย) ๒๒ / ๑๑๕-๑๓๕ / ๔๒๕, อัง.ญก. (ไทย) ๒๒ / ๑๑๕ - ๑๓๕ / ๖๔๑ - ๖๔๒.

ในอรรถกถาธรรมบท^{๖๖} ภาคที่ ๖ ได้กล่าวถึงกุสโลบายของอนาถบิณฑิกเศรษฐีที่ต้องการให้บุตรชายของตนเข้าถึงธรรม เนื่องจากบุตรชายเป็นคนไม่ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ไม่เคยไปฟังธรรมกับพระพุทธเจ้าที่วัด แม้พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่บ้านของเศรษฐีบุตรชายก็หลบหน้าเสียด เศรษฐีจึงวิตกกังวลว่าบุตรชายของตนทำเช่นนี้ไม่ดีแน่ เมื่อตายไปคงต้องไปสู่ทุกคติเป็นแน่จึงหาวิธีการให้บุตรชายได้ฟังธรรมกับพระพุทธองค์โดยการเอาเงินจ้างให้บุตรไปฟังธรรม สมาทานอุโบสถศีล เพราะเห็นแก่เงิน

๓.๔.๔ ปัจฉิมวัยของท่านอนาถบิณฑิกะ

ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสก ได้ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการถวายปัจจัย ๔ ตลอดมานับตั้งแต่ท่านรับนับถือพระพุทธศาสนา ถวายทาน รักษาศีล ฟังธรรมเป็นประจำท่านถึงแก่กรรมก่อนพระพุทธเจ้าฉันธปรินิพพาน

ในช่วงบั้นปลายชีวิต ท่านอนาถบิณฑิกะอุบาสก ป่วยเป็นไข้หนักทุกข์ทรมานนอนรอความตาย ปกติแล้วถ้าทำทั้ง ๒ ยังเดินได้ ท่านก็จะไปวัดพระเชตะวันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าวันละ ๑ ครั้งบ้าง ๒ ครั้งบ้าง ๓ ครั้งบ้าง ไม่ขาด นอกจากจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ท่านก็จะไปเยี่ยมเยียนพระมหาเถระทั้งหลายด้วย วันนั้น ท่านนอนลุกไม่ไหวเพราะเท้าทั้งสองเดินไม่ได้ จึงได้เรียกบุรุษรับใช้คนหนึ่งมาสั่งให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ให้ถวายอภิวาทพระยુคลบาทของพระพุทธองค์ แทนตนแล้วกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบที่ท่านไม่สบายเป็นไข้หนักทุกข์ทรมาน ขอฝากการถวายอภิวาทพระยुคลบาทมาถึงพระพุทธองค์ แล้วให้ไปหาท่านพระสารีบุตร ให้กราบทูลว่าท่านพระสารีบุตรแทนตนกราบเรียนให้ท่านทราบว่า คนไม่สบายเป็นไข้หนักทุกข์ทรมาน ขอฝากการกราบทูลมาถึงท่านพระสารีบุตร ให้นิมนต์ท่านพระสารีบุตรช่วยอนุเคราะห์ไปเยี่ยมที่บ้านด้วย

บุรุษรับใช้รับคำสั่งแล้วได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตะวันมหาวิหาร ในเวลาเย็นพลบค่ำ ได้ถวายอภิวาทพระพุทธองค์ กราบทูลเรื่องที่ท่านอนาถบิณฑิกะไม่สบายเป็นไข้หนักทุกข์ทรมาน ให้พระพุทธองค์ทรงทราบ ถวายอภิวาทพระยुคลบาทพระองค์แทนท่านอนาถบิณฑิกะ แล้วได้ไปหาท่านพระสารีบุตรที่กุฏิให้ท่านแล้วได้กราบเรียนเรื่องราวให้ท่านทราบกราบทูลว่าพระสารีบุตรแทนท่านอนาถบิณฑิกะ แล้วนิมนต์พระสารีบุตรไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกะที่บ้าน

ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์ รุ่งขึ้นมีท่านพระอานนท์เป็นพระอนุชาไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกะ ได้ถามอาการไข้ท่านอนาถบิณฑิกะ ซึ่งท่านอนาถบิณฑิกะเรียนว่า ท่านจะทนไม่ไหวจะประคองตนอยู่ไม่ไหว อาการทุกข์ทรมานทวิคูณ ไม่ทุเลา ไม่บรรเทาเลยลมเสียดแทงกระหม่อมเจ็บปวดเหลือประมาณ เหมือนมีคนนำเข็มแหลมคมมาทิ่มแทงในศีรษะเจ็บปวดเหลือประมาณ

^{๖๖} พ.ธ.อ.(ไทย) ๖/๕๗ /๕๕

เหมือนมีคนแข็งแรงนำเชือกเหนียวมาผูกมัดชั้นจนถึงลมเสียดแทงท้องเจ็บปวดเหลือประมาณ เหมือนคนฆ่าโค่นามีดฆ่าและโคอันคมกริบมาเชือดเฉือนในกานก็รู้สึกร้อนเหลือประมาณ เหมือน มีชาย ๒ คน แข็งแรงมาจับแขนขายกตัวขึ้นอย่างพลิกกลับไปมาบนถ่านเพลิงที่ร้อนระอุ

โยมจะทนไม่ไหว จะประคองตัวอยู่ไม่ไหวแล้ว อาการทุกข์ทรมาน ยังทวีคูณอยู่เรื่อย ๆ ไม่บรรเทาเลยท่านพระสารีบุตรพิจารณาเห็นว่า ท่านอนาถบิณฑิกะอาการหนักมากไม่ไหวแล้ว จึง แสดงธรรมโปรดเพื่อให้ท่านถือเป็นอารมณ์ข่มความทุกข์ทรมาน โดยไม่ให้ยึดถือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ความรู้สึกในใจ ความรับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การ กระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ความรู้สึกที่เกิดเพราะการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่า เป็นของเรา เมื่อไม่ยึดถือ ความรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ก็จะไม่มี

ไม่ให้ยึดถือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณว่าเป็นของเรา เมื่อไม่ยึดถือ ความรับรู้อารมณ์ที่อาศัยธาตุทั้ง ๖ ก็จะไม่มี

ไม่ให้ยึดถือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นของเรา เมื่อไม่ยึดถือความรู้ อารมณ์ที่อาศัยขั้นทั้ง ๕ ก็จะไม่มี

ไม่ให้ยึดถืออากาสนัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ เนวสัญญานา สัญญาตนะ ว่าเป็นของเรา เมื่อไม่ยึดถือ ความรับรู้อารมณ์ที่อาศัยรูปฌานทั้ง ๔ ก็จะไม่มี

ไม่ให้ยึดถือโลกนี้และโลกหน้า ความรับรู้อารมณ์ที่อาศัยโลกนี้ และโลกหน้าก็จะไม่มี

ไม่ให้ยึดถือรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส สัมผัสที่ได้ทราบ ว่าเป็นของเราเมื่อไม่ยึดถือ ความรับรู้อารมณ์ที่รู้ ความรับรู้อารมณ์ที่อาศัยสิ่งนั้น ๆ ก็จะไม่มี

พอท่านพระสารีบุตรแสดงธรรมจบลง ท่านอนาถบิณฑิกะได้ร้องไห้ น้ำตานองหน้า

ท่านพระอานนทซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วยเห็นแล้วเข้าใจว่า ท่านอนาถบิณฑิกะมีศรัทธาเลื่อมใส เป็นโศดาบัน ยังกลัวตาย คนอื่นใครเล่าจะไม่กลัว จึงกล่าวกับท่านอนาถบิณฑิกะว่ายังอาลัยห่วงใย สมบัติของตนหรือสินหวัง

ท่านอนาถบิณฑิกะ กล่าวตอบท่านพระอานนทว่า ท่านมิได้มีความอาลัยห่วงใยสมบัติของตน มิได้สินหวัง แต่ที่ท่านร้องไห้เพราะคิดว่า ท่านอยู่ใกล้ชิดพระพุทธรเจ้าและภิกษุสงฆ์ผู้ที่น่าเจริญใจเป็นเวลานาน ยังไม่เคยได้ฟังธรรมเทศนาอย่างนี้

ท่านพระอานนทกล่าวชี้แจงว่า ธรรมเทศนาอย่างนี้ไม่เป็นที่เข้าใจสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นที่เข้าใจเฉพาะบรรพชิต

ท่านอนาถบิณฑิกะเรียนท่านพระสารีบุตร ขอให้แสดงพระธรรมเทศนาอย่างนี้แก่คฤหัสถ์ ผู้อยู่ครองเรือน เพราะคนที่มิเกลสเบาบางยังมีอยู่ ถ้าพวกเขาไม่ได้ฟังจะเสื่อมจากธรรมผู้รู้ธรรมจักมี

ครั้นท่านพระสารีบุตรกับท่านพระอานนท์ เยี่ยมอาการไข้และเทศนาโปรดท่านอนาถบิณฑิกะแล้วก็ลุกจากอาสนะกลับพระเชตวันมหาวิหาร^{๖๗}

พอท่านพระสารีบุตรกับท่านพระอานนท์ กลับไปไม่นาน ท่านอนาถบิณฑิกะก็ถึงแก่กรรมแล้วไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต

ต่อมาพอดกกลางคืน พอปฐมยามผ่านไป อนาถบิณฑิกเทพบุตร ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลสรรเสริญพระสารีบุตรเป็นคาถาสรุปใจความได้ว่า

"ข้าพระองค์ รู้สึกชื่นชมยินดีกับพระเชตวันอันเป็นที่พำนักของ
พระธรรมราชาและพระภิกษุสงฆ์อย่างยิ่ง สัตว์ผู้เกิด แก่ เจ็บ ตาย
ย่อมบริสุทธ์ด้วยการงาน ด้วยปัญญา ด้วยธรรม ด้วยศีล ด้วยการ
เป็นอยู่อันสูงสุด ไม่ใช่บริสุทธ์ด้วยวงศ์ตระกูล หรือด้วยทรัพย์
ดังนั้น บัณฑิต เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของตน พึงเลือกเฟ้น
ธรรมด้วยอุบาย จะบริสุทธ์ได้ด้วยธรรมนั้นท่านพระสารีบุตร
เป็นผู้ประเสริฐด้วยปัญญา ด้วยศีล และด้วยความสงบภิกษุอื่น
แม้จะถึงฝั่งพระนิพพาน ก็ไม่เกินไปกว่าท่านพระสารีบุตร"

พระบรมศาสดาทรงพอพระทัย อนาถบิณฑิกเทพบุตรทราบบว่า พระพุทธองค์ทรงพอพระทัย จึงถวายอภิวาทกระทำประทักษิณหายไป ณ ที่นั้น

พอรุ่งเช้า พระพุทธองค์ได้รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า "เมื่อคืนมีเทพบุตรองค์หนึ่ง ได้มาหาตาคตกถาถาสรสรเสริญสารีบุตรให้ตาคดฟัง แล้วหายไป"

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า "คงจะเป็นอนาถบิณฑิกเทพบุตร เพราะก่อนถึงแก่กรรมท่านอนาถบิณฑิกะเลื่อมใสท่านพระสารีบุตรอย่างยิ่ง"

พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นอย่างที่ท่านอานนท์คิด เทพบุตรคนนั้น คือ ท่านอนาถบิณฑิกะ ไม่ใช่ใครอื่น

ท่านอนาถบิณฑิกะเป็นอุบาสกสำเร็จพระโสดาบัน พอถึงแก่กรรม ก็ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตแล้วเห็นทิพพสมบัติที่ตนได้สวดย ทราบบว่า ได้มาเพราะการบำเพ็ญกุศลในพระรัตนตรัย จึงมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทันทีเพื่อกล่าวสรรเสริญพระเชตวัน ภิกษุสงฆ์พระพุทธเจ้า อริยมรรค และท่านพระสารีบุตร ให้พระพุทธองค์ทรงสดับ^{๖๘}

ในคัมภีร์ธัมมปัทมสูตรกถา มีภิกษุเป็นสหายนัน ๒ รูป รูปหนึ่งเข้าป่าบำเพ็ญสมณธรรมได้บรรลุดรหัตผล อีกรูปหนึ่งศึกษาพระปริยัติเป็นอาจารย์สอนภิกษุ ๕๐๐ รูปรูปที่อยู่ป่าสั่งฝากภิกษุที่

^{๖๗} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๑/๑๐๓-๑๐๘.

^{๖๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๓/๓๘๘/๔๓๓-๔๔๑.

เป็นศิษย์ซึ่งจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ให้ถวายอภิวัตพระยุคลบาทพระพุทธเจ้าแทนตน ให้ไหวพระ
อสีติมหาสาวกแทนตน และให้ไปไหว้ภิกษุผู้เป็นสหายแทนตนด้วย^{๖๕} ท่านอนาถบิณฑิกะ ฝากคน
รับใช้ไปถวายอภิวัตพระยุคลบาทพระพุทธเจ้าแทนตน ฝากไปไหว้ท่านพระสารีบุตรให้ท่านพระ
อานนท์แทนตน

ประเด็นที่น่าศึกษาในอนาถบิณฑิกโกวาทสูตร เนื้อหาในพระสูตรนี้ อุบาสกอุบาสิกา
ทั้งหลายควรที่จะศึกษาอย่างยิ่ง เพราะเราท่านทั้งหลาย วันหนึ่งจะต้องประสบกับความเจ็บไข้มี
อาการทุกข์ทรมาน เมื่อถึงวันนั้น แม้ว่าการเจ็บไข้ที่มาเยือนเราจะไม่ถึงกับทำให้เราสิ้นชีวิต เป็น
เพียงเล็กน้อยก็ตาม ถ้าเราไม่ได้ตั้งสติกำหนดแล้ว ก็ดูเหมือนว่าจิตใจเราจะเป็นมากกว่าอาการเจ็บไข้
เนื่องจากเรามีความยึดถือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

รูปร่างกายว่าเป็นของเรามากจนเอง มันก็เป็นธรรมดา ปุถุชนก็ต้องมีความยึดถือร่างกาย
ของตน แต่ก็ควรจะศึกษาไว้บ้างเพื่อเป็นอุปนิสัยปัจจัยต่อไป

ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปปริยัชสาสตรกถา ได้อธิบายข้อความและคำที่เข้าใจยากใน
อนาถบิณฑิกโกวาทสูตรไว้ พอสรุปใจความได้ว่า

อาการทุกข์ทรมานของท่านอนาถบิณฑิกะ เป็นอาการที่จวนเจียนจะถึงแก่กรรมผู้ที่ถึง
แก่กรรมนั้น ความร้อนแห่งไฟธาตุในกาย เป็นเหมือนไฟที่ถูกลมกระพือพัดลุกโพล่ง ไฟธาตุนั้นจะ
ดับไปพร้อมกับประสาททุกส่วนดับ ถ้าไฟธาตุที่ร้อนนั้นยังทรงความร้อนอยู่ตราบใด อาการทุกข์
ทรมานที่จวนเจียนจะถึงแก่กรรม ก็จะยังทรงอาการนั้นอยู่ตราบนั้น เพราะความรู้สียังไม่ดับ

ท่านพระสารีบุตรทราบเหตุนี้ จึงแสดงธรรมเพื่อให้ท่านอนาถบิณฑิกะคลายความยึดถือ
อายตนะภายใน อายตนะภายนอก ความรู้อารมณ์ที่เกิดจากอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก
กระทบกัน เพื่อให้คลายความยึดถือธาตุ ๔ ขั้น ๕ เป็นต้น ก็เพราะท่านได้พิจารณาเห็นว่า อาการ
ทุกขเวทนาของท่านอนาถบิณฑิกะนั้นจวนเจียนจะทำให้ท่านถึงแก่กรรมแล้ว สนทนากันเรื่องอื่นก็
ไร้ประโยชน์ จะต้องแสดงธรรมเพื่อให้คลายความยึดถือ เพราะบุคคลผู้ยึดถืออายตนะภายในและ
อายตนะภายนอกด้วยตัณหา ด้วยมานะด้วยทิฐิ ย่อมไม่สามารถจะข่มความทุกข์ทรมานในเวลา
ใกล้ตายได้^{๖๖}

ท่านอนาถบิณฑิกะถึงแก่กรรม ในคัมภีร์ไม่มีการกล่าวถึงญาติมิตรและบริวารต่างกับท่าน
จิตตคหบดี ก่อนท่านจิตตคหบดีจะถึงแก่กรรม ท่านสอนญาติมิตรให้มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ แล้วถึงแก่กรรม และท่านจิตตคหบดีก็ต่างจากท่านอนาถบิณฑิกอุบาสก คือ

^{๖๕}พ.ร.อ. (ไทย) ๑ / ๒ / ๒๑๐.

^{๖๖}ม.อ.อ. (ไทย) / ๓ / ๒ / ๔๒๓-๔๒๔

ในคัมภีร์ไม่มีการกล่าวถึงการไปปรินิพพานในชั้นอนิฏฐาแต่ท่านไปเกิดในสุทธาวาส ๕ เพราะท่านสำเร็จอนาคามี

๓.๕ บุคคลที่เป็นมารดาบิดาต้นแบบที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

มารดาบิดาให้การเลี้ยงดูบุตรธิดาให้อยู่อย่างสุขสบาย ตั้งแต่แรกเกิด ให้การศึกษาในยามที่สมควรสนับสนุนจนเจือให้มีกิจการงานที่ดีได้ทำ หากผู้ครองที่เหมาะสม ไม่ปล่อยให้บุตรธิดาล้มละลายให้การช่วยเหลือในทุกด้าน อบรมเลี้ยงดูให้บุตรธิดาเหล่านั้นตั้งอยู่ในศีลธรรมที่ดี ถึงเวลาอันสมควรก็มอบมรดกให้ปกครองดูแลรักษามารดาบิดาทั้งสองท่านเป็นบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีในทางพระพุทธศาสนา

๓.๕.๑ บุคคลที่เป็นมารดาบิดาต้นแบบที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

ความเป็นมารดาเป็นลักษณะสำคัญของผู้หญิงทุกคนศักยภาพของความเป็นมารดาอยู่ในผู้หญิงทุกคนหญิงวัยรุ่นจะเป็นมารดาในอนาคตหญิงสาวเป็นมารดาและหญิงผู้สูงวัยได้ให้กำเนิดบุตรธิดามาแล้วแม้ว่าผู้หญิงไม่สามารถได้ให้กำเนิดบุตรธิดาได้ผู้หญิงนั้นก็ยังถือว่าเป็นผู้มีภาวะแห่งความเป็นมารดาอยู่ในสังคาลกสูตรมารดาบิดามีหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาดังนี้ ห้ามปรามจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา หากผู้ครองที่เหมาะสมให้

๑) มารดาบิดาในทางพระพุทธศาสนาเสนอว่า เมื่อกล่าวถึงมารดาและบิดานั้น มารดาท่านนั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก ในโศภณนันทชาดกกล่าวถึงมารดาดังนี้ “มารดาเมื่อหวังผลคือบุตร จึงนอบน้อมเทวดา ถวายถึงฤกษ์ ฤกษ์ และปีทั้งหลาย เมื่อมารดาอาบแล้ว ในเพราะฤกษ์สัตว์เกิดในครรภ์ย่อมก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้ มารดา ท่านจึงเรียกว่า “โทหิณี (หญิงแพ้อัง) ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า “สุหทา (หญิงมีใจดี)” มารดานั้น ถนอม(ครรภ์) ปีหนึ่งหรือห้อยปีหนึ่งแล้วจึงคลอดด้วยเหตุนี้ ๆ ท่านจึงเรียกว่า “ชนยนฺติ ชนฺตฺติ (ผู้ยังบุตรให้เกิด)” มารดาปลอมโยนบุตรผู้ร้องไห้ด้วยน้ำนมด้วยเพลิงขับ และด้วยเครื่องกกคืออวัยวะ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงเรียกว่า “โตะเสนฺติ (ผู้ยังบุตรให้ยินดีหรือปลอมโยน)” แต่นั้นเมื่อลมและแดดแรงกล้ำมารดาทำความหวั่นใจคอยแลดูบุตรผู้ยังเป็นทารกไม่เดียงสา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงเรียกว่า โปะเสนฺติ (ผู้เลี้ยง) ทรัพย์ของมารดาอันใดมีอยู่ และทรัพย์ของบิดาอันใดมีอยู่ มารดาขอมกุมครองทรัพย์^{๗๑} แม้ทั้ง ๒ นั้นไว้เพื่อบุตรนั้นด้วยหวังว่า เออถ้าทรัพย์ทั้งหมดนี้ ควรเป็นของบุตรเรามารดาเมื่อให้บุตรสำเหนียกว่า อย่างนี้ลูก อย่างโน้นลูกเป็นต้น ขอมเคียดร้อนด้วยประการฉะนี้

^{๗๑} บ.ช. (ไทย) ๒๘/๔๔๘/๔๕๑

พระพุทธศาสนาถือว่า มารดาและบิดาเป็นพระพรหม บุรพเทพบุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรธิดา มารดาและบิดา เป็นพระพรหมของบุตรธิดาเพราะมีความประพฤติดีเช่นเดียวกับพระพรหม คือ มีพรหมวิหาร ๔ ในบุตรธิดา

๑) พรหมวิหาร: เมตตา คือ เมื่อบุตรธิดาอยู่ในท้องมารดาบิดานั้นเกิดเมตตาต่อบุตรธิดาว่า “เมื่อไรหนอเราจึงจักเห็นลูกน้อยไม่มีโรค?”

๒) พรหมวิหาร: กรุณา คือเมื่อเวลาที่บุตรธิดายังเล็ก นอนหงายอยู่ ถูกสัตว์มีเส้นเป็นต้นกัด หรือนอนไม่สบายร้องไห้อยู่มารดาบิดาจึงเกิดความกรุณาขึ้นเพราะได้ยินเสียงบุตรธิดานั้น

๓) พรหมวิหาร: มุทิตา คือ เมื่อเวลาที่บุตรธิดาวิ่งเล่น อยู่ในวัยน่ารักน่าชัง มารดาบิดามีจิตอ่อนโยน บันเทิงเบิกบานเพราะมองดูบุตรธิดาน้อย มารดาบิดานั้นจึงได้ความบันเทิง

๔) พรหมวิหาร: อุเบกขา คือเมื่อเวลาที่บุตรธิดานั้นทำการเลี้ยงบรยาสามี แยกครองเรือน มารดาบิดามองเห็นว่า “บัดนี้ลูกน้อยของเรา อาจเพื่อจะเลี้ยงตนเองได้” มารดาบิดาจึงได้ความวางเฉยมารดาและบิดา เป็นบุรพเทพของบุตรธิดาเพราะเป็นผู้มีอุปการะก่อนกว่าเทพเหล่าอื่น ส่วนสมมติเทพอุปตติเทพ และวิสุทธิเทพเหล่าอื่น ชื่อว่า ปัจฉาเทพ มารดาและบิดา เป็นบุรพาจารย์ของบุตรธิดา เพราะเป็นอาจารย์ ก่อนอาจารย์ทั้งหมด คือมารดาและบิดา สอนบุตรแต่แรกว่า “จงนั่งอย่างนี้, ยืนอย่างนี้” และว่า “คนนี้ ควรเรียกว่าบิดา” ต่อมา อาจารย์อื่น ๆ จึงสั่งสอนศาสตร์ต่าง ๆ มารดาและบิดาเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้สมควรเครื่องอุปโภคและบริโภคที่บุตรนำมาบูชาต้อนรับเมื่อมารดาและบิดามีบุญคุณเช่นนี้แล้ว บุตรธิดาควรตอบแทนบุญคุณของท่านทั้งสอง ^{๓๒}

๒) มารดาในปุนัพสุตตรได้กล่าวถึงมารดาที่เป็นต้นแบบถึงแม้ว่านางจะเป็นนางยักษ์แต่ก็มีใจที่คิดฟังธรรมจากพระพุทธองค์ จึงเป็นมารดามีลักษณะที่ดีได้ ในครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระวิหารเชตวันวิหาร ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมาทานให้อาจหาญ ให้รื่นเริงอยู่ด้วยธรรมิกถา อันปฏิสังขตด้วยพระนิพพาน ภิกษุเหล่านั้นตั้งใจมนสิการ ประมวลไว้ด้วยใจทั้งหมด เจริญโสตลงสดับพระธรรม

ครั้งนั้นแลนางยักษ์ผู้เป็นมารดาของปุนัพสุพลอบบุตรน้อย

อย่างนี้ว่า นั่งเสียเถิดลูกอุตรา นั่งเสียเถิดลูกปุนัพ จนกว่า

^{๓๒} อจ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๓/๖๕.

แม่จะฟังธรรมของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เป็นพระศาสดา
จบ พระผู้มีพระภาคตรัสนิพพานอันเป็นเครื่องเปลื้องตนเสีย
จากกิเลสเครื่องร้อยกรองทั้งปวง เวลาที่ปรารภในธรรม
นั้นจะล่วงเลยแม่ไปเสีย ลูกของตนเป็นที่รักในโลก ตัวของ
ตน เป็นที่รักในโลก แต่ความปรารภในธรรมนั้น เป็นที่
รักของแม่ยิ่งกว่าลูกและตัวนั้น เพราะลูกหรือตัวที่รัก ฟัง
ปลดเปลื้องจากทุกข์ไม่ได้ เหมือนการฟังธรรมย่อมปลด
เปลื้องเหล่าสัตว์จากทุกข์ได้ ในเมื่อโลกอันทุกข์ขังล้อมแล้ว
ประกอบด้วยขราและมรณะแม่ปรารภจะฟังธรรมที่พระ
พุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระปัญญาอันยิ่ง เพื่อพ้นจากขราและ
มรณะจึงนั่งเสียดูกลูกปุณฺพสุ

ปุณฺพสุพสุตอบว่า

แม่จ๋า ฉันจักไม่พูด อุตหราน้องสาวของฉันก็จักเป็นผู้หนึ่ง
เชิญแม่ฟังธรรมอย่างเดียว การฟังพระสัทธรรมนำความสุข
มาให้ แม่จ๋า เราไม่รู้พระสัทธรรมจึงได้เที่ยวไปลำบาก
พระพุทธเจ้าพระองค์นี้ เป็นผู้ทำความสว่างไสวแก่เทวดาและ
มนุษย์ผู้ลุ่มหลง มีพระสรีระครั้งสุดท้าย มีพระจักขุ แสดง
ธรรมอยู่ ฯ

ยักยณีกเล่าว่า

นำชื่นชมนัก ลูกผู้นอนบนอกของแม่เป็นคนฉลาด ลูกของแม่
ย่อมรักใคร่พระธรรมอันบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ปุณฺพสุเจ้าจึงมีความสุขเกิด วันนี้แม่เป็นผู้ย่างขึ้นไปในพระ
ศาสนา แม่และเจ้าเห็นอริยสัจแล้ว แม่แม่อุตราถึงฟังแม่ ^{๑๓}

สรุป ลักษณะมารดาบิดาดันแบบที่ดีนั้น เพราะมารดาบิดาเป็นตัวอย่างให้แก่บุตรธิดา ใน
เมื่อมารดาบิดาประพฤติตนอยู่ในหลักธรรมของพระพุทธองค์แล้ว ก็ย่อมเป็นมารดาบิดาที่ดีได้
หากมารดาบิดาประพฤติตนไม่สมควร คือ ไม่ตั้งตนอยู่ในศีล ๕ ที่เป็นศีลพื้นฐานของปุถุชนแล้ว
ก็ยากจะเป็นต้นแบบที่ดีได้ มารดาต้นแบบทางพระพุทธศาสนา คือ นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็น

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๒๒/๓๓/๓๕.

ผู้ที่ตั้งอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ด้วยการรักษาศีล ให้ทาน และเจริญภาวนา เป็นประจำ เป็นมหาอุบาสิกที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยตลอดบุตรธิดาทั้งก็ปฏิบัติตามมารดาที่ปฏิบัติมา

๓.๕.๒ บิดาต้นแบบที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

ผู้วิจัยขอยกเรื่องราวของจิตตคหบดีอุบาสกมาเป็นบิดาต้นแบบที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาซึ่งมีชีวิตประวัติที่น่าสนใจบุคคลหนึ่ง

จิตตคหบดีเป็นบุคคลท่านหนึ่งที่มีบทบาทอันสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนาท่านเป็นกำลังอันสำคัญในการช่วยให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองช่วยเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ช่วยแก้ข้อสงสัยหรือการกล่าวให้ร้ายของลัทธิศาสนาอื่นจนเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เป็นเลิศในด้านแสดงธรรมทางฝ่ายอุบาสก^{๓๔}

ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยจะศึกษาชีวิตประวัติและบทบาทของจิตตคหบดีผู้เป็นเอตทัคคะในด้านธรรมกถุซึ่งเป็นตำแหน่งที่สำคัญบุคคลผู้มีปัญญามีความรู้ความสามารถทางด้านแสดงธรรมนั้นต้องเป็นบุคคลผู้มีปัญญาดีต้องสั่งสมคุณธรรมมาเป็นเวลาช้านานชีวิตประวัติของจิตตคหบดีจึงน่าศึกษาค้นคว้าเพื่อนำมาเป็นแบบอย่างสำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๓.๕.๓ ชีวิตประวัติจิตตคหบดี

ชาติภูมิของจิตตคหบดีชาติภูมิในอดีตชาติ

ในอดีตชาติครั้งศาสนาของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระจิตตคหบดีได้ถือกำเนิดในตระกูลของผู้มีสกุลเมืองหงสาวดีวันหนึ่งท่านได้ไปยังสำนักของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระเพื่อถวายทานและฟังธรรมเทศนาได้เห็นพระพุทธเจ้าปทุมุตตระทรงแต่งตั้งอุบาสกคนหนึ่งไว้ในเอตทัคคะในฐานะเป็นผู้เลิศในทางแสดงธรรมจึงได้สร้างกุศลกรรมอันยิ่งแล้วตั้งความปรารถนาเพื่อให้ได้ตำแหน่งเอตทัคคะในทางเป็นผู้เลิศด้านแสดงธรรมในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคต^{๓๕} จิตตคหบดีได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกอยู่ ๘ แสนกัปครั้งในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปะ จิตตคหบดีได้ถือกำเนิดในตระกูลของนายพรานล่าเนื้อในวัยหนุ่มมาณพผู้เกิดในตระกูลนายพราน ได้หาเลี้ยงชีพโดยการล่าเนื้อในป่าอยู่มาวันหนึ่งขณะที่ท่านออกล่าสัตว์ได้พบพระภิกษุรูปหนึ่งกำลังนั่งอยู่บนแผ่นหินที่เงื้อมผาของภูเขาถูกหนึ่งท่านเข้าใจว่าพระภิกษุรูปนั้นกำลังนั่งบำเพ็ญสมณธรรมจึงปรารถนาจะนำอาหารมาถวายพระภิกษุรูปนั้นจึงรีบเดินทางกลับไปที่บ้านเพื่อหุงข้าวและปิ้งเนื้อ เมื่อปิ้งเนื้อและหุงข้าวเสร็จแล้วได้นำอาหารใส่หม้อผูกปากหม้อไว้ด้วยใบไม้ขณะที่จะนำอาหารไปถวายพระภิกษุระหว่างเดินทางได้พบพระภิกษุอีกสองรูปกำลังเดินบิณฑบาตจึงรับบาตรของท่านทั้ง

^{๓๔} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๐/๓๑.

^{๓๕} อ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๖๑/๖๕.

สองแล้วนิมนต์ให้ไปบ้านของคนเลี้ยงดูภิกษุทั้งสองรูปส่วนตนเองได้นำอาหารไปถวายพระภิกษุที่ตนพบครั้งแรกในระหว่างทางได้เลือกเก็บดอกไม้มาถวายพระภิกษุเมื่อไปถึงสถานที่ที่พระภิกษุนั่งอยู่และวางหม้อข้าวลงแล้วก็ได้อาราธนาขอให้พระภิกษุช่วยรับบิณฑบาตเมื่อกลับจบบิณฑบาตมาใส่อาหารจนเต็มแล้วยกบาตรพร้อมดอกไม้ต่างๆที่ตั้งใจเก็บมาเพื่อถวายพระภิกษุเมื่อประเคนแล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรจากนั้นนายพรานหนุ่มตั้งความปรารถนาว่าด้วยการบูชาด้วยดอกไม้พร้อมด้วยการถวายอาหารนี้ยอมทำให้จิตของข้าพเจ้าให้ยินดีฉันใดขอเครื่องบรรณาการจำนวนนั้นๆจงมาถึงแก่ข้าพเจ้าและฝนดอกไม้หลากสิ่งตกลงมาในสถานที่ที่ข้าพเจ้าเกิดนั้นนั่นเกิด^{๓๖}

ฝ่ายพระภิกษุรูปนั้นเล็งเห็นอุปนิสัยของนายพรานจึงบอกกรรมฐาน^{๓๗}ว่าด้วยอาการ๓๒^{๓๘}เป็นอารมณ์แก่นายพรานหนุ่มนายพรานหนุ่มได้ทำบุญกุศลตลอดชีวิตเมื่อเขาสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิดในเทวโลกปรากฏว่าสถานที่ที่เขาเกิดนั้นได้มีดอกไม้ทิพย์ตกลงมามากจนสูงถึงหัวเข่าทั้งตัวเขาเป็นผู้มีศอันยิ่งกว่าเทวดาอื่นๆ

จากการศึกษาประวัติของพุทธสาวกและพุทธสาวิกาได้พบว่าผู้ที่ได้รับแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะนั้นทุกคนล้วนแต่ได้ตั้งความปรารถนาในสำนักของพระพุทธเจ้ามาแต่อดีตชาติแล้วสร้างสมคุณความดีเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์เป็นเวลา๑แสนกัป^{๓๙}นับจากศาสนาพระพุทธเจ้าโคดมย้อนไปในอดีต๑แสนกัปพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระเสด็จอุบัติในตระกูลกษัตริย์ในกรุงหงสาวดีพระบิดาพระนามว่าอานนท์พระมารดาพระนามว่าสุชาดาพระองค์มีปราสาทที่พระบิดาโปรดสร้างให้เป็นที่ประทับ๑หลังคือปราสาทนารีปราสาทพาหนาปราสาทยศวดีมีพระมเหสีพระนามว่าวาสุลัตตาทะวีมีพระโอรสพระนามว่าอูตตระมีพระสนมมารีกำนัลใน๔หมื่น๓พันนางทรงครองขรรษาวิสัยอยู่๑หมื่นปีเสด็จออกผนวชโดยประทับยศวดีปราสาทเป็นราชยานเสด็จออกทรงบำเพ็ญเพียรอยู่๗วันจึงสำเร็จพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณณต้นสาละ (ต้นช้างน้ำ) หรือต้นสาละ (มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่าDipterocarpus Indecus หรือ Pinus Longifolia) ในสมัย

^{๓๖} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๒๕๓/๒๕๔.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า๑๔๐.

^{๓๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๓/๒๑๓-๒๑๔.

^{๓๙} กัป, ภัคป์กาลกำหนดระยะเวลายาวนานเหลือเกินที่กำหนดว่าโลกคือสกลจักรวาลประดั้ครั้งหนึ่ง (ศาสนาฮินดูว่าเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหม) ท่านให้เข้าใจด้วยอุปมาว่าเปรียบเหมือนมีภูเขาเตี้ยล้านกว้างยาวสูงด้านละ๑โยชน์ทุก๑๐๐ปีมีคนนำผ้าเนื้อละเอียดอย่างดีมาลูบครั้งหนึ่งจนกว่าภูเขานั้นจะสึกหรอสั่นไปกับหนึ่งยาวนานกว่านั้นกำหนดอายุของโลกกำหนดอายุเรียกเต็มว่าอายุกัปเช่นว่าอายุกัปของคนยุคนี้ประมาณ๑๐๐ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า๕.

พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระพระองค์นี้พระพุทธเจ้าโคดมของเราทั้งหลายได้เสด็จอุบัติเป็นเจ้าผู้ครองรัฐฯหนึ่งมีพระนามว่าชฎิลมีทรัพย์สมบัติหลายร้อยโกฏิได้ถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระปทุมุตตรพุทธเจ้าเป็นประธานตลอดพรรษาในวันออกพรรษาได้ถวายไตรจีวรอย่างดีได้ถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะจนตลอดชีวิตในเวลาสิ้นสุดการถวายทานพระพุทธเจ้าปทุมุตตระทรงอนุโมทนาแล้วทรงพยากรณ์ว่านับจากนี้ไปอีก๑แสนกัปเจ้าผู้ครองรัฐพระนามว่าชฎิลนี้จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมในโลกจักรัตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณณต้นอัสสัถพฤกษ์พระองค์จักมีพระมารดาพระนามว่าสิริมหามายามีพระบิดาพระนามว่าสุทโธทนะจักมีพระโกลิตเถระและพระอุปลิสเถระเป็นคู่อัครสาวกจักมีพระอานนทเถระเป็นพุทธอุปัฏฐากจักมีพระอุบลวรรณาเถรีและพระเขมาเถรีเป็นคู่อัครสาวิกาจักมีจิตตอุบาสกและหัตถกอุบาสกเป็นคู่อัครอุบาสกจักมีนันทมาตาอุบาสิกาและอุตตราอุบาสิกา^{๔๑}เป็นคู่อัครอุบาสิกาพระองค์จักมีพระชนมายุประมาณ๑๐๐ปี

มนุษย์และเทวดาทั้งหลายได้ฟังพระพุทธเจ้าปทุมุตตระทรงพยากรณ์ว่าเจ้าผู้ครองรัฐพระนามว่าชฎิลนี้เป็นหน่อพุทธางกูรก็พากันโห่ร้องปรบมือแสดงความยินดีปราโมทย์กันถ้วนหน้าประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า “ถ้าพวกเราพลาดจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระนี้แล้วไซ้ในอนาคตพวกเราก็จักพบท่านผู้ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า”^{๔๒}จากการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าโคดมเคยได้รับการพยากรณ์ว่า “จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า”จากพระพุทธเจ้าปทุมุตตระจิตตคหบดีก็ได้เคยเกิดเป็นบุตรผู้มีสกุลในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระได้ตั้งความปรารถนาตำแหน่งเอตทัคคะความเป็นเลิศในด้านธรรมกถึกในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคตในสำนักพระพุทธเจ้าปทุมุตตระจิตตคหบดีได้พบกับพระโพธิสัตว์และทราบว่าพระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมเมื่อท่านได้เห็นพระพุทธเจ้าปทุมุตตระแต่งตั้งอุบาสกผู้หนึ่งเป็นธรรมกถึกท่านจึงตั้งความปรารถนาเกิดเป็นอุบาสกผู้เป็นเลิศทางด้านแสดงธรรมในศาสนาของพระองค์

ชาตัญญูในปัจจุบันชาติ

จิตตคหบดีได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลา๑๗พุทธันดรแล้วได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีเมืองมัจฉิกาสถัในแคว้นมคธและด้วยบุญกรรมอันได้ตั้งจิตไว้ขณะถวายอาหารและดอกไม้แก่พระเถระในอดีตชาติในเวลาที่เขาเกิดจึงได้มีฝนดอกไม้ตกลงมาทั่วทั้งพระนครสูงประมาณถึงเขาทำให้บ้านเมืองทั่วไปวิจิตรตระการตาไปด้วยดอกไม้หลากสีบิดามารดาของท่านจึงได้ตั้งชื่อให้ว่าจิตตกุมาร^{๔๓}

^{๔๑} ๐.ทก.อ.(ไทย) ๓๓/๘๕/๑๐๑.

^{๔๒} ๐.รายละเอียดยในขุ.พุทธ.อ.(ไทย) ๒๓๖-๒๓๖ , ขุ.พุทธ.อ.(ไทย) ๕/๒/๔๖๔-๔๖๕.

^{๔๓} ๐.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๒/๖๒-๖๓.

เมื่อจิตตุมารเติบโตขึ้นก็ได้มีคู่ครองและช่วยดำเนินการงานแทนบิดาครั้งบิดาล่วงลับไปแล้วท่านก็ได้ตำแหน่งเศรษฐีสืบต่อจากบิดาอันเป็นประเพณีของการสืบสกุลของเศรษฐีอินเดียในสมัยโบราณซึ่งประเพณีมีว่าเศรษฐีที่มีบุตรก็ให้บุตรเป็นผู้รับมรดกต่อไปเมื่อหัวหน้าครอบครัวถึงแก่กรรมลงการทำงานในครอบครัวจะดำเนินต่อไปเหมือนเมื่อก่อนตายภายใต้การบริหารของบุตรชายคนโตถ้าจะมีการแบ่งสมบัติกันบุตรชายของผู้ตายจะได้รับส่วนแบ่งของที่ดินเท่ากันทุกคนเว้นแต่บุตรชายคนหัวปีจะได้มากกว่าคนอื่นเป็นพิเศษสมบัติส่วนตัวโดยเฉพาะของผู้ตายก็จะนำออกแบ่งคนละเท่าๆกันอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

เมื่อจิตตคหบดีได้รับตำแหน่งเศรษฐีแล้วอยู่มาวันหนึ่งท่านได้เห็นพระมหานามเถระซึ่งเป็นหนึ่งในภิกษุปัญจวัคคีย์^{๔๓} ได้จาริกมาสู่เมืองมัจฉิกาสัณฑ์จิตตคหบดีได้เห็นอิริยาบถของพระมหานามเถระขณะบิณฑบาตเกิดความเลื่อมใสจึงได้นิมนต์และขอรับบาตรแล้วนิมนต์ท่านไปสู่น้ำของตนพร้อมถวายอาหารเมื่อพระมหานามเถระฉันเสร็จแล้วท่านได้พิจารณาเห็นอุปนิสัยของจิตตคหบดีจึงได้แสดงธรรมะเรื่องอายตนะ๖ประการ^{๔๔} พระมหานามเถระเมื่อแสดงธรรมเทศนาจำแนกแยกแยะอายตนะจบลงจิตตคหบดีก็บรรลุพระโสดาปัตติผล^{๔๕} เป็นพระอริยบุคคลขั้นต้นในพระพุทธศาสนาจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุคคลผู้บรรลุโสดาบันไว้ว่าอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอย่างหนักแน่นในพระพุทธเจ้าในพระธรรมในพระสงฆ์เมื่อปรารถนาที่จะพึงพยากรณ์ตนเองได้ว่าเรามีรณีสันแล้วมีกำเนิดสัตว์เดรัจฉานสิ้นแล้วเราเป็นโสดาบันมีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดาเป็นผู้เที่ยงแท้มีการตรัสรู้เป็นเบื้องต้น^{๔๖}

๓.๕.๔ การบรรลุธรรมของจิตตคหบดี

ในครั้งที่พระมหานามเถระได้เดินทางไปยังเมืองมัจฉิกาสัณฑ์จิตตคหบดีได้เห็นภิกษุอันนำเลื่อมใสขณะบิณฑบาตของพระมหานามเถระท่านจึงได้นิมนต์พระมหานามเถระไปฉันภัตตาหารที่บ้านเมื่อพระเถระฉันภัตตาหารเสร็จแล้วได้แสดงธรรมเทศนาโดยจำแนกแยกแยะธรรมเกี่ยวกับอายตนะ๖ประการให้จิตตคหบดีฟังเมื่อจิตตคหบดีฟังแล้วได้เกิดธรรมจักขุบรรลุโสดาปัตติผลสำเร็จเป็นพระโสดาบันละสังโยชน์เบื้องต่ำได้๗ประการคือ

^{๔๓}ปัญจวัคคีย์พระพวง๕คืออัญญาโกณฑัญญะวัปปะภัททิยะมหานามอัสสชิเป็นพระอรหันตสาวกรุ่นแรกของพระพุทธเจ้าพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า๑๖๔.

^{๔๔}ดูรายละเอียดในที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๕-๓๑๖.

^{๔๕}ดูรายละเอียดในที.ปา.ฎีกา (ไทย) ๓/๒๑๑/๒๕๗.

^{๔๖}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๕/๑๐๐-๑๐๑.

๑. สักกายทิฐิ	ความเห็นว่าเป็นตัวของตน
๒. วิจิกิจฉา	ความลังเลสงสัย
๓. สีลัพพตปรามาส	ความถือมั่นศีลพรต

จิตตกหบดีบรรลุประณาคามี

ในเวลาต่อมาพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะอัครสาวกทั้ง๒องค์ได้ทราบถึงคุณความดีต่างๆของจิตตกหบดีท่านทั้ง๒มีความประสงค์จะสงเคราะห์จิตตกหบดีจึงพร้อมด้วยพระเถระหลายรูปคือพระมหากัจจายนเถระพระมหาโกฏิฐิตเถระพระเรวตเถระพระอุบาลีเถระพระอนนทเถระพระราหุลเถระพร้อมทั้งพระภิกษุ๑,๐๐๐รูปได้พากันไปแคว้นกาสิและเดินทางไปเมืองมัจฉิกาสนัฑ์

ฝ่ายจิตตกหบดีเมื่อทราบข่าวการมาของพระมหาเถระและภิกษุสงฆ์จึงออกไปต้อนรับและนิมนต์พระมหานามเถระและพระภิกษุสงฆ์เข้าไปในวิหารที่ตนสร้างถวายไว้โดยได้จัดเครื่องสักการะมากมายถวายแก่พระอัครสาวกและพระภิกษุเหล่านั้นจากนั้นได้อาราธนาพระสารีบุตรเถระแสดงธรรมเทศนาพระเถระจึงได้แสดงธรรมเรื่องสังขารจิตตกหบดีเมื่อได้ฟังธรรมนั้นแล้วพิจารณาเห็นสังขารที่ได้เคยถูกบีบคั้นมาในชาติก่อนทำให้บรรลุประณาคามีผล^{๘๗}

ตำแหน่งเอกคฤคเณศด้านเผยแผ่ธรรม

จิตตกหบดีเป็นเศรษฐีชาวเมืองมัจฉิกาสนัฑ์แม้ท่านไม่ใช่เป็นบรรพชิตแต่ท่านมีความมั่นคงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจากการศึกษาชีวประวัติของท่านพบว่าเมื่อท่านได้บรรลุโสดาบันแล้วจิตตกหบดีประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้เผยแผ่ธรรมนำปัญญาความรู้ในหลักธรรมคอยแนะนำสั่งสอนผู้ไม่รู้ธรรมจนทำให้เกิดความเข้าใจและเลื่อมใสศรัทธาบางท่านเมื่อเลื่อมใสแล้วได้เข้ามาบวชในพุทธศาสนาเช่นพระอสิททัตตะเถระ^{๘๘}ซึ่งเป็นเพื่อนผู้ไม่เคยเห็นหน้าเมื่อกบวชในลัทธิอื่นเช่นอเจลลกัสสะปะ^{๘๙}เมื่อได้สนทนารวมกับจิตตกหบดีก็ได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเข้ามาบวชในพุทธศาสนาและได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในเวลาต่อมาปัญญาความสามารถและคุณความดีของจิตตกหบดีในการเผยแผ่ธรรมและปกป้องพุทธศาสนาเป็นที่เลื่อมใสของพุทธบริษัท๔และเป็นที่ยำเกรงของนักบวชลัทธิอื่น

พระพุทธเจ้าประทับ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร ครั้นที่ทรงสถาปนาเหล่าอุบาสกไว้ในตำแหน่ง

^{๘๗}วิ.จู. (ไทย) ๖/๓๓/๖๕ , ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๒๔๓.

^{๘๘}ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๑๘/๕๘๑/๓๐๕.

^{๘๙}ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๕๘๑/๓๐๕.

แห่งต่างๆตามลำดับทรงทำถาชื่อจิตตสังขยุตให้เป็นอัฐุปปัตติเหตุเกิดเรื่องจึงทรงสถาปนาท่านไว้ ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เป็นธรรมกถึก^{๕๐}

พุทธบริษัทที่จะได้รับแต่งตั้งไว้ในเอตทัคคะนั้นต้องเป็นผู้ที่ได้ตั้งสมสร้างกุศลและตั้งความปรารถนามาในอดีตชาติและในปัจจุบันชาติต้องเป็นผู้มีคุณธรรม๖ประการคือ

๑. มีความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า
๒. มีความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในพระธรรม
๓. มีความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์
๔. มีอริยศีล
๕. มีอริยญาณ
๖. มีอริยวิมุตติ^{๕๑}

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถึงการได้ตำแหน่งเอตทัคคะย่อมได้โดยเหตุ๔ประการคือ

๑. โดยเหตุเกิดเรื่อง
๒. โดยการมาก่อน
๓. โดยเป็นผู้ชำระชำนานู
๔. โดยเป็นผู้ยิ่งด้วยคุณ

ในเหตุทั้ง๔ประการนั้นพระเถระบางรูปย่อมได้ตำแหน่งเอตทัคคะด้วยเหตุอย่างเดียวบางรูปได้เหตุสองอย่างบางรูปได้ด้วยเหตุสามอย่างบางรูปได้ด้วยเหตุสี่อย่าง^{๕๒}

จากการศึกษาตำแหน่งความเป็นเลิศด้านธรรมกถึกของจิตตคหบดีผู้วิชัยพบว่าพระองค์ทรงแต่งตั้งจิตตคหบดีให้เป็นเลิศด้านธรรมกถึกด้วยเหตุสองอย่างคือโดยเน้นผู้ชำระชำนานูในการอธิบายหลักธรรมและเผยแผ่หลักธรรมและเป็นผู้ยิ่งด้วยคุณในการปกป้องพระพุทธศาสนาและเผยแผ่ศาสนา

๓.๕.๕ชีวิตในบั้นปลายของจิตตคหบดี

จิตตคหบดีได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการถวายปัจจัย๔เผยแผ่ธรรมนำพามิตรสหาย

^{๕๐} อกุ.เอกก.อ.(ไทย) ๓๓/๖๔/๖๗.

^{๕๑} อกุ.เอกก.อ.(ไทย) ๓๒/๒๔๖/๒๕๔.

^{๕๒} อกุ.เอกก.อ.(ไทย) ๓๒/๒๒๘/๒๓๐.

มาสู่พระพุทธศาสนาในช่วงบั้นปลายของชีวิตจิตตคหบดีได้ป่วยหนักมีคำบรรยายว่าเหล่าเทวดาที่อยู่ตามอารามตามป่าตามต้นไม้ได้มาประชุมกันแล้วกล่าวกับจิตตคหบดีว่า “คหบดีท่านจงปรารถนาเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในอนาคตเถิด”

จิตตคหบดีกล่าวปฏิเสธว่า “เทวดาทั้งหลายการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืนต้องละทิ้งไปทั้งนั้นแหละ”

พวกญาติมิตรและบริวารผู้ที่มาเฝ้าไข้เมื่อได้ยินจิตตคหบดีกล่าวอย่างนี้จึงพากันกล่าวเตือนสติจิตตคหบดีขอให้ท่านตั้งสติไว้ให้ดีย่อย่างพูดเพื่อ

จิตตคหบดีซึ่งยังมีสติอยู่ได้บอกญาติมิตรและบริวารที่มาเฝ้าไข้ว่าการที่ท่านพูดนั้นเป็นการสนทนากับเหล่าเทวดาซึ่งมาประชุมกันแล้วเชิญชวนให้ท่านตั้งจิตปรารถนาเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเพราะเทวดาเหล่านั้นเห็นว่าเป็นผู้มีศีลธรรมอันดีถ้าปรารถนาเป็นพระเจ้าจักรพรรดิก็จะสำเร็จแต่เราไม่เห็นด้วยเพราะการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืนต้องละทิ้งไปทั้งนั้น

เหล่าญาติมิตรและบริวารจึงได้ขอให้จิตตคหบดีช่วยแสดงธรรมท่านจึงได้แสดงธรรมสั่งสอนเหล่าญาติมิตรและบริวารว่าพวกท่านต้องฝึกหัดจิตใจให้มีความเลื่อมใสมีศรัทธาความเชื่อและความมั่นใจในพระรัตนตรัยกล่าวคือศรัทธาอย่างแน่วแน่ต่อพระพุทธเจ้าเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณทั้งประการตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดีทรงแสดงพระธรรมที่ไพเราะในเบื้องต้นไพเราะในท่ามกลางและไพเราะในที่สุดทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนหากฝึกฝนตนด้วยการขัดเกลากิเลสก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่างแน่วแน่ต่อพระธรรมว่าเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักแห่งความจริงความดีงามและเป็นหลักในการปฏิบัติซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงนำมาแสดงให้เปิดเผยปรากฏควรแก่การนำไปปฏิบัติและสามารถพิสูจน์ได้และนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

เคารพบูชาในพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยและพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งประกอบด้วย ๔ คู่บุคคลเริ่มตั้งแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรคจนถึงพระอรหันต์

อนึ่งไทยธรรมทุกอย่างในตระกูลจักเป็นของไม่แบ่งแยกกับท่านผู้มีศีล^{๕๓} มีธรรมอันงามพวกท่านพึงศึกษาอย่างนี้ครั้นท่านได้สั่งสอนจบแล้วก็ได้จุติจากโลก^{๕๔} นี้ไป

จากการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงคุณธรรมของพระผู้บรรลุนาคามีผล^{๕๕} ไว้ดังนี้

^{๕๓} สพ.อ.(ไทย) ๓/๓๕๒/๑๖๓.

^{๕๔} ส.สพ.(ไทย) ๑๘/๓๕๒/๓๕๑-๓๕๓.

ภิกษุผู้เกิดฉันทะในธรรม^{๕๖}ที่ใครๆบอกไม่ได้มีใจได้สัมผัสแล้วและมีจิตไม่เกาะเกี่ยวใน
กามทั้งหลายเราเรียกว่าผู้มีกระแสในเบื้องบน

จิตตกหบดีเป็นอุบาสกผู้บรรลุพระอนาคามีภายหลังได้ฟังธรรมของพระสารีบุตรเถระซึ่ง
บุคคลผู้ที่ได้บรรลุอนาคามีพระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้เพราะความสิ้นไปรอบแห่ง
โอรัมภาคิยสังโยชน์ทั้ง๕^{๕๗}มีกำเนิดเป็นอุปปาติกะ^{๕๘}ปรินิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้นมีอัน
ไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดาบุคคลนี้เรียกว่าอนาคามี^{๕๙} “เมื่อจิตตกหบดีได้ทำกาละแล้วจึงไป
เกิดยังแดนสุทธาวาส^{๖๐}

จากการศึกษาชีวประวัติของจิตตกหบดีตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติจิตตกหบดีเป็นอุ
บาสกผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติท่านได้ตั้งความปรารถนา
ไว้ขอบท่านมีคุณธรรมสัมปรายิกตถสังวัตตนิกรรม^{๖๑}คือความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม
ความดีทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้าซึ่งประกอบด้วยธรรม ๔ ประการคือ

๑. สัทธาสัมปทาถึงพร้อมด้วยศรัทธา
๒. สีลสัมปทาถึงพร้อมด้วยศีล
๓. จาคสัมปทาถึงพร้อมด้วยการบริจาค
๔. ปัญญาสัมปทาถึงพร้อมด้วยปัญญา

๓.๕.๓ คุณธรรมของความเป็นบิดาของจิตตกหบดี

จากการศึกษาประวัติของจิตตกหบดีพบว่าจิตตกหบดีจัดเป็นบุคคลผู้เป็นแบบอย่างของ
บุคคลบิดาต้นแบบในพระพุทธศาสนามีคุณธรรมหลัก ๔ ประการคือ ทานศีลสมาธิและปัญญา
คุณธรรมของจิตตกหบดีอธิบายดังนี้

^{๕๕}พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕/๒๑๘/๑๐๐.

^{๕๖}พ.ร.บ.(ไทย) ๖/๑๔๔/๑๔๘.

^{๕๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^{๕๘}อุปปาติกะหรือโอปปาติกะสัตว์เกิดผุดขึ้นคือเกิดผุดขึ้นมาและโตเต็มตัวในทันใดตาก็ไม่ต้องมีเชื้อ
หรือซากปรักฏเช่นเทวดาและสัตว์นรกเป็นต้นพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์
ฉบับประมวลศัพท์, หน้า๔๔๐.

^{๕๙}อภิ.ป.(ไทย) ๓๕/๒๔๔/๒๕๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๔/๑๘๓๓.

^{๖๐}สุทธาวาสแปลว่าที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์คือที่เกิดของพระอนาคามีได้แก่พรหม๕ชั้นที่สูงที่สุดในชั้นรู
ปาวจรคืออวิหาคัปปาสุทสสาสุทสสีกอนิฏฐาพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับ
ประมวลศัพท์, หน้า๓๔๖.

^{๖๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า๓๒๘.

(๑) ด้านทานการให้การแบ่งปันจิตตคหบดีพอใจในการให้ทานแด่พระสงฆ์และ
คนยากจนอนาถาอย่างสม่ำเสมอโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนุบำรุงพระสงฆ์

ท่านได้สร้างวัดอัมพพการามเป็นสังฆารามของสงฆ์และนับแต่วันที่ท่านสร้างวัดถวาย
ประตูของวัดก็เปิดไว้สำหรับภิกษุผู้มาจากทิศานุทิศอัมพพการามเป็นวัดกว้างใหญ่เห็นได้จากคราว
ที่พระสารีบุตรพร้อมด้วยพระมหาเถระและภิกษุสงฆ์ ๑,๐๐๐ รูปได้เดินทางไปสงเคราะห์จิตตคหบดี
และในครั้งนั้นท่านได้บรรลุนาคามีผล

วัดอัมพพการามมีพระสุธรรมเป็นเจ้าอาวาสและเป็นพระภิกษุผู้ฉันอาหารประจำอยู่ใน
ตระกูลของจิตตคหบดีจิตตคหบดีจะเป็นผู้ถวายอาหารและทำนุบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ ทุกวัน

ในครั้งที่จิตตคหบดีจะเดินทางไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านได้เตรียมสิ่งของทั้งเครื่อง
อุปโภคและบริโภคอาทิข้าวสารงาน้ำมันน้ำผึ้งน้ำอ้อยและผ้าห่มจำนวน ๕๐๐ เล่มเกวียนพร้อมทั้งได้
เชิญชวนภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปให้ร่วมเดินทางไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นิมนต์ภิกษุที่มีความ
ประสงค์จะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าและให้แจ้งแก่ภิกษุณีและบอกอุบาสกและพวกอุบาสี
กาทั้งหลายให้ทราบโดยทั่วกัน

จิตตคหบดีเป็นคนโง่เขลาสุณทานถวายทานอย่างสม่ำเสมอจนได้รับการยกย่องจากพระ
พุทธเจ้าว่าเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสเป็นทายกกับปิยการณเป็นอุปัฏฐากแก่สงฆ์

(๒) ด้านศีลจิตตคหบดีเป็นผู้มีศีลเพียบพร้อมทั้งกายวาจาและใจท่านเป็น
พระอนาคามีเป็นผู้ละกิเลสตัดตัณหาเบื่องต่ำ (โอรัมภาคิยสังโยชน์) ได้^{๑๐๒} คือ

๑) ลักกายทิฏฐิความเห็นว่าเป็นตัวของตนความเห็นเป็นเหตุถือตัวตนเช่นเห็นรูปเป็นตน
เห็นเวทนาเป็นตนเป็นต้น

๒) วิจิกิจฉาความลังเลไม่ตกลงได้ความไม่แน่ใจความสงสัยความเคลือบแคลงในกุศลธรรม
ทั้งหลายความลังเลเป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่องดำเนินของตน (ข้อ ๕ ในนิรณัน ๕)

๓) สิลัพพตปรามาสความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิหลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตร (คือ ถือว่า
เพียงประพฤติศีลและวัตรให้เคร่งครัดก็พอที่จะบริสุทธิหลุดพ้นได้ไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญาถือ
ศีลและวัตรทั้งมกายหรืออย่างงมกาย) ความถือศีลพรตโดยสักว่าทำตามๆกันไปอย่างงมกายหรือโดย
นิยามว่าขลังว่าศักดิ์สิทธิ์ไม่เข้าใจความหมายหรือความมุ่งหมายที่แท้จริงความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วย
เข้าใจว่าจะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ล่วงธรรมควาวิสัย (ข้อ ๑ ในสังโยชน์ ๑๐)

(๔) กามราคะความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสความใคร่ในกาม

(๕) ปฏิฆะความขัดใจแค้นเคืองความขี้เกียจความกระทบกระทั่งแห่งจิตได้แก่
ความที่จิตหงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ^{๑๐๓}

^{๑๐๒}ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

ในคราวที่จิตตกหบดีได้เดินทางไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมทั้งผู้ติดตามจำนวนมาก ได้เกิดปรากฏการณ์อันน่าอัศจรรย์ขึ้นคือฝนดอกไม้ได้ตกลงมาถึงเข้าภายในหลังพระอาสน์ที่ได้ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญสักการะนี้เกิดขึ้นแก่หบดีนั้นแม้ผู้มาสู่สำนักของพระองค์เท่านั้นหรือ? หรือแม้ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน?”

พระศาสดาตรัสว่า “อาสน์เมื่อจิตตกหบดีมาสู่สำนักของเราก็ดำเนินไปในที่อื่นก็สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้นเพราะอุบาสกนี้เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสสมบูรณ์ด้วยศีลอุบาสกผู้เห็นปานนี้ย่อมไปประเทศใดๆสักการะย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้นๆทีเดียว” แล้วจึงตรัสว่า “ผู้มีศรัทธาสมบูรณ์ด้วยศีล (ศีลสำหรับผู้ครองเรือน) เพียบพร้อมด้วยศ (ยศของผู้ครองเรือนเป็นผู้มีอุบาสก ๕๐๐ คน เป็นบริวาร) และ โภคะ (โภคะมี ๒ อย่างคือมีทรัพย์และข้าวเปลือกและอริยทรัพย์ ๗) จะไปประเทศใดๆย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้วในประเทศนั้นๆทีเดียว”^{๑๐๔}

จิตตกหบดีเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธาประกอบด้วยศีลประกอบด้วยสุตะประกอบด้วยจาคะและมีกัลยาณธรรมอันดีถ้าเขาจะตั้งความปรารถนาไว้เขาก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช^{๑๐๕} ในอนาคตกาลความตั้งใจปรารถนาของเขามีศีลจักสำเร็จเพราะความปรารถนานั้นบริสุทธิ์แสดงให้เห็นได้ว่าจิตตกหบดีเป็นผู้มีศีลธรรมอยู่ตลอดเวลาและกระทำงานสามารถนำมาใช้ในการตั้งความปรารถนาให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชได้

(๓) ด้านสมาธิจิตตกหบดีได้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นไปตามอริยมรรคดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้อย่างครบถ้วนเพราะนอกจากท่านจะมีคุณธรรมคือทานศีลปัญญาแล้วท่านยังมีสมาธิอย่างมั่นคงอีกด้วยกล่าวคือมีจิตมั่นคงแนบแน่นอยู่กับพระรัตนตรัยไม่เปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาพบว่าจิตตกหบดีไม่เพียงเป็นผู้ที่มีสมาธิแน่วแน่ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในธรรม ๖ ประการท่านยังเป็นผู้ที่มีสมาธิตั้งมั่นในการละธรรม ๖ ประการเพื่อทำให้แจ้งญาณทัสสนะ(หยั่งรู้ธรรม) ที่ประเสริฐอันสามารถอันวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ธรรมดา^{๑๐๖} ๖ ประการ ได้แก่

๑. ความหลงลืมสติ

๒. ความไม่มีสัมปชัญญะ

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘.

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๔.

^{๑๐๔} บ.ร.(ไทย) ๒๕/๓๐๓/๑๒๗, บ.ร.อ.(ไทย) ๔๑/๒๕๕/๒๕๖.

^{๑๐๕} จักรพรรดิราชคือเป็นพระราชาราชซึ่งเป็นพระราชผู้ยิ่งใหญ่กว่าราชาอื่นมีพระราชอาณาเขตที่ทรงปกครองกว้างขวางคือประมาณว่ามีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขตของพระราชอาณาจักรปราบข้าศึกศัตรูด้วยธรรมะพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐.

^{๑๐๖} อ.จ.ภก.(ไทย) ๒๒/๗๗/๖๐-๖๐๑.

๓. ความไม่คุ้มครองทวารในอินทรี
๔. ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
๕. การหลอกลวง
๖. การพูดปด

(๔) **ด้านปัญญา**จากการศึกษาพบว่าอุบาสกสมัยพุทธกาลไม่มีผู้ใดที่จะมีปัญญาเท่ากับ

จิตตคหบดีท่านเป็นผู้ใฝ่ศึกษาหลักธรรมอยู่เป็นประจำท่านมักจะไปสนทนาธรรมตอบปัญหาธรรมกับพระเถระในอัมพวาฏการามและได้ตอบปัญหาธรรมกับนักบวชนอกศาสนาซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีความรู้ยิ่งในเรื่องธรรมะจิตตคหบดีได้แสดงธรรมเผยแผ่ธรรมซึ่งต่อมาพระพุทธองค์ได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นธรรมกถึกฝ่ายอุบาสกจิตตคหบดีเป็นผู้มีปัญญาและมีความเข้าใจในหลักธรรมเป็นอย่างดีไม่เพียงท่านสามารถบอกเล่าให้ผู้อื่นมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วเข้ามาบวชท่านนั้นบางครั้งท่านยังสามารถอธิบายปริสนาธรรมได้อย่างแจ่มแจ้งอีกด้วยมีเรื่องว่าสมัยหนึ่งพระกามภูเถระพักอยู่ที่อัมพวาฏวันใกล้ราวป่ามีชนิกาสันต์จิตตคหบดีได้เข้าไปหาพระกามภูเถระเพื่อสนทนาในระหว่างสนทนากันนั้นพระกามภูได้ถามจิตตคหบดีถึงปริสนาธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่าเธอจงดูรถอันไม่มีโทษมีหลังคาขาวมีเพลาเดียวไม่มีทุกข์เล่นไปถึงที่หมายตัดกระแสตัณหาขาดแล้วไม่มีกิเลสเครื่องผูกพันซึ่งเนื้อความโดยพิสดารแห่งธรรมะมีความหมายอย่างไร

จิตตคหบดีได้อธิบายปริสนาธรรมแห่งพุทธพจน์ว่า

คำว่าไม่มีโทษหมายถึงศีลทั้งหลาย

คำว่ามีหลังคาขาวหมายถึงความหลุดพ้นจากกิเลส

คำว่ามีเพลาเดียวหมายถึงมีสติระลึกรู้ได้หรือนึกได้

คำว่าเล่นไปถึงหมายถึงการก้าวไปและการถอยกลับ

คำว่ารถหมายถึงร่างกายซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูป๔คือดินน้ำลมไฟเกิดจากบิดามารดาเจริญเติบโตขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมไม่มีความเที่ยงต้องลู่เปลี่ยนวนเพ่นมีการแตกทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดา

ราคะคือความกำหนัดยินดีในกาม

โทสะคือความคิดประทุษร้าย

โมหะคือความหลงทำให้เกิดทุกข์

ราคะโทสะโมหะเหล่านั้นล้วนเป็นทุกข์เป็นของที่พระภิกษุผู้เป็นจิณาสพคือผู้ละอาสวะได้แล้วได้ตัดรากขาดแล้วได้ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนทำให้ไม่มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปแล้วเพราะฉะนั้นพระภิกษุผู้เป็นจิณาสพพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่าผู้ไม่มีทุกข์

คำว่าเล่นไปถึงที่หมายหมายถึงพระอรหันต์คือผู้ไม่มีกิเลสเป็นข้าศึก

คำว่ากระแสน้ำหมายถึงคัมภีร์ความทะยานอยาก

คัมภีร์นั้นพระภิกษุผู้เป็นจิณาสพละได้แล้วได้ตัดรากขาดแล้วได้ทำให้เหมือนตาลยอด
ด้วนทำให้ไม่มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเพราะฉะนั้นพระภิกษุผู้เป็นจิณาสพละผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
ผู้ตัดกระแสคัมภีร์ขาดแล้ว

ราคะโทสะโมหะหมายถึงกิเลสเครื่องผูกพัน

กิเลสเครื่องผูกพันเหล่านั้นอันพระภิกษุผู้เป็นจิณาสพลได้ตัดรากแล้วทำให้เหมือนตาลยอด
ด้วนทำให้ไม่มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปแล้วเพราะฉะนั้นพระภิกษุผู้เป็นจิณาสพลจึงเป็นผู้ไม่มีกิเลส
เครื่องผูกพันตัดกระแสคัมภีร์ขาดแล้วมุ่งสู่จุดหมายคือพระนิพพาน

การอธิบายปริศนาธรรมของจิตตคหบดีทำให้พระกามภูเถระกล่าวสรรเสริญชมเชย
จิตตคหบดีว่าเป็นผู้มีปัญญาที่เป็นลาภอันประเสริฐสามารถหยั่งลงในพระพุทธพจน์ที่ลึกซึ้งได้^{๑๐๖}

จิตตคหบดีเป็นอุบาสกผู้บรรลุนิพพานอันอานิสงส์อีกทั้งมีปฏิสัมภิทา ๔ ประการ^{๑๐๗} เหตุนี้จิตต
คหบดีจึงเป็นบุคคลหนึ่งที่นำหลักคำสอนของพระพุทธองค์ไปอบรมขัดเกลาชักจูงประชาชนให้มา
นับถือน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบันหรือเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงและ
การเผยแผ่แสดงหลักธรรมพระพุทธศาสนาชี้แจงให้คนในสังคมทราบ ฉะนั้นผู้วิจยมองเห็นว่า จิตต
คหบดีเป็นอุบาสกที่จะเป็นแบบอย่างของบิดาต้นแบบได้เป็นอย่างดี รวมทั้งนำหลักคุณธรรมของ
จิตตคหบดีไปประยุกต์ใช้ในการสร้างบิดาต้นแบบในสังคมไทยปัจจุบัน

^{๑๐๖} ศ.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๓/๓๘๐-๓๘๑.

^{๑๐๗} พ.ป.อ. (ไทย) ๖/๘/๒๑.